

Suočavanje učenika s akademskim i interpersonalnim stresnim situacijama: provjera međusituacijske stabilnosti strategija suočavanja

Darko Lončarić

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Sažetak

Istraživanje stabilnosti suočavanja sa stresom u različitim stresnim situacijama usko je vezano uz još uvijek aktualnu znanstvenu raspravu o određenju suočavanja kao stabilnoga stila ili promjenjive strategije. Pregledom dosadašnjih istraživanja može se pretpostaviti da različiti modeli stresa i suočavanja nisu podjednako primjenjivi na objašnjenje stabilnosti svih dimenzija suočavanja i da istraživanja provedena na djeci i adolescentima nisu obuhvatila sve pokazatelje stabilnosti suočavanja (poput stabilnosti faktorske strukture upitnika).

Osnovni su zadaci provedenoga istraživanja bili: konstruirati usporedive skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene i interpersonalnim sukobom, utvrditi situacijsku stabilnost suočavanja provjerom stabilnosti faktorske strukture skala i provjeriti stupanj povezanosti strategija suočavanja u navedenim stresnim situacijama.

U svim su fazama istraživanja (predistraživanje, konstrukcija skala i istraživanje stabilnosti suočavanja) sudjelovale učenice (N=702) i učenici (N=761) od 5. do 8. razreda osnovne škole. Rezultati su pokazali da se faktorska struktura skala suočavanja mijenja primjenom skale na različite stresne situacije. Korelacije faktorskih bodova i rezultata skala suočavanja ukazuju na to da najviši stupanj stabilnosti pokazuju burne emocionalne i neprimjerene reakcije i udaljšavanje od problema, dok najniži stupanj stabilnosti pokazuje usmjerenost na izvor i rješavanje problema. Rezultati su komentirani u kontekstu nalaza prethodnih istraživanja, dominantnih teorijskih pristupa stresu i suočavanju te metodoloških specifičnosti ovoga rada.

Ključne riječi: stres, suočavanje, loša ocjena, interpersonalni sukob

U aktualnim istraživanjima dominiraju tri pristupa mjerenju suočavanja sa stresom koja se razlikuju po pitanju situacijske i vremenske stabilnosti suočavanja. Iz teorijske orijentacije koja je vezana uz tradiciju mjerenja interindividualnih

✉ Darko Lončarić, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Trg Ivana Klobučarića 1, 51000 Rijeka, E-mail: dloncaric@inet.hr

razlika i uz upitnike ličnosti proizlaze istraživanja koja su usmjerena na stilove ili dispozicije suočavanja. Dispozicijski pristup suočavanju pretpostavlja da stabilne karakteristike pojedinca određuju njegovo suočavanje sa stresnim događajima. Neki istaknuti predstavnici takvoga pristupa (McCrae i Costa, 1986) čak sugeriraju da suočavanje nema nikakav samostalni doprinos u objašnjenju stupnja stresa već, samo predstavlja epifenomen ličnosti ili ekspresiju ličnosti u stresnim situacijama.

Drugi pristup mjerenju suočavanja proizlazi iz veće usmjerenosti na društvene uloge (sociološka i socijalno-psihološka perspektiva). Specifičnost je toga pristupa da se suočavanje proučava u okviru određene kategorije stresnih situacija koja je povezana sa socijalnom ili društvenom ulogom pojedinca (Pearlin i Schooler, 1978). Zastupnici takvoga pristupa ograničit će se na bračne probleme, probleme odgoja djece, školske probleme i sl. Istraživači pri tome očekuju stabilne obrasce suočavanja u okviru određene uloge ili kategorije problema, dok suočavanja u okvirima različitih uloga ili kategorija problema mogu znatnije varirati.

Na kraju treba istaknuti treći, procesni pristup. Zastupnici toga pristupa ne pretpostavljaju stabilnost suočavanja sa stresom niti unutar iste situacije, niti u različitim situacijama, niti u različitim vremenskim fazama suočavanja. Pretpostavlja se da će se konkretni oblici suočavanja mijenjati u funkciji karakteristika situacije, osobnih varijabli i kognitivnih procjena, te da se suočavanje može mijenjati i kroz različite faze jedne stresne epizode tako da stabilnost suočavanja ne mora biti prisutna ni u okviru istoga stresnog događaja. Zastupnici takvoga pristupa najčešće traže od ispitanika da se prisjete zadnjega konkretnoga stresnog događaja te da zabilježe jesu li i u kojoj su mjeri koristili određene strategije suočavanja u toj konkretnoj stresnoj epizodi. Možemo zaključiti da je transakcijski pristup usmjeren na stvarna ponašanja i kognicije u konkretnoj stresnoj situaciji, te da je fokus na promjenama u suočavanju koje se odvijaju u okviru same stresne transakcije (Lazarus i Folkman, 1984).

Mjere koje se koriste u okviru navedenih pristupa možemo razmotriti s obzirom na njihove prednosti i nedostatke. Dispozicijske mjere suočavanja često pokazuju više korelacije s mjerama ishoda (mjerama opće dobrobiti) i nekim osobinama ličnosti (McCrae i Costa, 1986; McCrae, 1989) kao i bolje metrijske karakteristike (stabilnost faktorske strukture, pouzdanost) od situacijskih mjera (Amirkhan, 1990; Endler i Parker, 1990). Ipak, neke temeljne pretpostavke na kojima se zasniva takav dispozicijski pristup dovedene su u pitanje. Neka su istraživanja pokazala nisku povezanost između dispozicijskih mjera suočavanja i konkretnih ponašanja u stresnoj situaciji (Cohen i Lazarus, 1973; Lazarus i Folkman, 1984). Još nema jednoznačnih odgovora na pitanje o stabilnosti suočavanja u različitim situacijama. Nije u potpunosti potvrđena ni pretpostavka da ispitanici koriste iste oblike suočavanja u različitim stresnim situacijama (u raznim istraživanjima korelacije su između 0.20 i 0.30 – Fondacaro i Moos, 1987; McCrae, 1989). Pokazalo se da neke kategorije suočavanja kao što su suočavanje usmjereno na emocije pokazuju veću situacijsku stabilnost od problemu usmjerenoga

suočavanja (Folkman i sur., 1986b; Lazarus, 1990; Kardum, Hudek-Knežević i Martinac, 1998). Po pitanju vremenske stabilnosti Lacković-Grgin i Sorić (1997) su utvrdile da su stilovi suočavanja generalno stabilni iako je veća stabilnost utvrđena kod suočavanja usmjerenih na emocije, što se može objasniti povezanošću suočavanja koje ima za cilj regulaciju emocionalnih doživljaja u stresnoj situaciji s biološko-konstitucijskim karakteristikama organizma.

Istraživanja provedena na različitim dobnim skupinama navode da mladi adolescenti u odnosu na odraslu populaciju imaju veću dosljednost u korištenju specifičnih oblika suočavanja u raznim situacijama. Ayers i sur. (1996) navode da se na temelju djetetovoga stila suočavanja može bolje predvidjeti njegovo suočavanje u konkretnoj stresnoj situaciji, dok kod odraslih dispozicijski stilovi suočavanja nisu u dovoljnoj mjeri povezani s njihovim ponašanjima u konkretnim stresnim situacijama. To može biti posljedica djetetovoga ograničenoga repertoara suočavajućih ponašanja, zbog čega dijete u različitim situacijama koristi isti, ustaljeni obrazac suočavanja. Prema nekim autorima (Berg, 1989; prema Vulić-Prtorić, 1997) takva dosljednost u korištenju istih strategija suočavanja u različitim situacijama može se okarakterizirati kao neprilagođeno ponašanje. Osoba s bolje razvijenim strategijama osjetljivija je na promjene oko sebe i u sebi i može primjereno reagirati u različitim situacijama koje imaju različite zahtjeve.

Situacijske mjere (strategije u užem smislu) pokazale su se boljim prediktorom konkretnih ponašanja u specifičnim stresnim situacijama (Aldwin, 1994). Pitanje o suočavanju u konkretnoj stresnoj situaciji može umanjiti probleme procjene prosječnoga ponašanja i pogreške pri percepciji vlastitoga ponašanja. Ipak, oslanjanje na ispitanikovo dosjećanje zadnje konkretne stresne epizode sa sobom nosi i cijeli niz specifičnih problema. Različiti ispitanici mogu se prisjetiti vrlo različitih stresnih događaja koji mogu znatno varirati u intenzitetu stresa, trajanju, sadržaju i brojnim drugim karakteristikama (od prolazne svade s prijateljem do smrti bliske osobe). U transakcijskom pristupu raznolikost mogućih stresnih situacija na koje ispitanici misle pri ispunjavanju upitnika može se kontrolirati preko kognitivnih procjena stresnih događaja. Pri tome je manje važno kakav je konkretan događaj, a puno je važnije kako ga osoba doživljava i interpretira. Situacijski upitnici dosljedno pokazuju lošije metrijske karakteristike (niske pouzdanosti, nestabilne faktorske strukture). Ipak, zastupnici transakcijskoga pristupa (Dunkel-Schetter i sur., 1992; Aldwin, 1994) upozoravaju da standardni psihometrijski kriteriji i postupci koji su konstruirani uglavnom s ciljem primjene na području istraživanja ličnosti, stabilnih sposobnosti i ostalih dispozicijskih psiholoških struktura nisu primjenjivi na mjere dinamičkoga transakcijskog procesa kojem je u većoj mjeri svojstvena promjenjivost i nestabilnost. Isti autori navode da niske pouzdanosti i nestabilna faktorska struktura ne moraju predstavljati loše metrijske karakteristike mjernoga instrumenta već odražavaju sam karakter suočavanja kao dinamičkoga procesa.

Dunkel-Schetter i sur. (1992) pokazali su da mijenjanje faktorske strukture pri primjeni upitnika WOCS na različite stresne situacije ustvari odražava razlike u načinima suočavanja kojega ispitanici koriste u tim situacijama, a ne manjkavost mjernoga instrumenta ili statističke metode.

Pri mjerenju suočavanja kod djece treba poštivati "... područja koja predstavljaju poseban izvor zabrinutosti u različitim dobnim grupama, kako bi ih se (djecu) dodatno motiviralo da u istraživanju sudjeluju potpuno zainteresirani" (Lazarus, 1999., str. 175). Takav pristup složeni zadatak samoprocjene čini jednostavnijim i pospješuje djetetovu uključenost, pogotovo ako se radi o stresu kojega je dijete doživjelo ili ga učestalo doživljava. Stresne situacije vezane uz školski uspjeh i interpersonalne odnose dominantne su u školskom kontekstu i najučestaliji su uobičajeni izvori stresa učenika. Mogli bi ih svesti i pod kategoriju svakodnevnih uznemiravajućih događaja (daily hassels). Kumulativan efekt takvih događaja mnoga istraživanja povezuju s vrlo negativnim posljedicama po zdravlje i psihosocijalno funkcioniranje ispitanika (Compas i sur., 1989). Učestalost takvih manjih stresnih situacija sugerira da kroz period kasnoga djetinjstva i adolescencije upravo suočavanjem s navedenim situacijama učenici usvajaju specifične obrasce suočavanja. Takvi naučeni obrasci mogu biti povezani s kasnijim reagiranjima na puno širi raspon stresnih događaja s kojima će se suočavati tijekom cijeloga života. Stoga je vrlo važno utvrditi upravo kako se školska djeca suočavaju s akademskim i interpersonalnim stresom pri čemu ćemo se posebno osvrnuti na suočavanje sa stresom zbog loše školske ocjene i suočavanje sa stresom zbog narušenih interpersonalnih odnosa (svađe ili sukoba s prijateljima).

S obzirom na brojnost suvremenih istraživanja koja se bave navedenom problematikom, može se uočiti kako su mjere suočavanja sa specifičnim stresnim situacijama relativno rijetke. Takva zanemarenost specifičnih mjera suočavanja nije u skladu sa spomenutom potrebom za konstrukcijom mjera suočavanja koje su specifične za određenu stresnu situaciju, pogotovo pri radu s djecom i adolescentima (Lazarus, 1999). Autori koji su pokušali ispitati suočavanje s određenom kategorijom stresnih situacija često su samo promijenili uvodnu uputu neke već postojeće, za stresnu situaciju nespecifične mjere suočavanja konstruirane na odraslim ispitanicima (Aspinwall i Taylor, 1992; Frydenberg i Lewis, 1994; Gallagher, 1996). Prilagodba skale određenom stresnom događaju na razini čestica napravljena je za akademski stres na vrlo malom, a za socijalni na još manjem broju dostupnih skala suočavanja. Mnoge konstruirane skale, primijenjene u raznim istraživanjima, još uvijek ne pokazuju dovoljno visok stupanj stabilnosti faktorske strukture. Također, mnoge dostupne skale nemaju paralelnu formu koja bi mjerila suočavanje s drugom kategorijom stresnih situacija, što bi omogućilo provjeru situacijske stabilnosti suočavanja sa stresom. Jedini autoru dostupan primjer skale za adolescente koja ima paralelne forme za različite stresne situacije i u kojoj su sadržaji čestica prilagođeni mjerenju suočavanja sa specifičnim stresnim događajem jest skala koju su razvili Connor-Smith i sur. (2000). Ta skala ima

formu za socijalni, ekonomski, obiteljski i zdravstveni stresni događaj. Pri tome su čestice u svakoj verziji po broju i smislu iste, ali posebno sadržajno prilagođene za pojedini stresan događaj. Takav postupak može biti posebno važan kod konstrukcije skala namijenjenih djeci i adolescentima jer povećava razumljivost i uključenost ispitanika i smanjuje kognitivnu kompleksnost zadatka. Autori nisu predvidjeli posebnu skalu za mjerenje suočavanja s akademskim stresom.

Mali je broj ispitivanja koja su se usmjerila na konstruiranje upitnika specifično namijenjenih mjerenju suočavanja s dobivanjem loše ocjene i/ili suočavanja s interpersonalnim sukobom kod djece i adolescenata. Većina istraživanja koja proučavaju stres u školskom kontekstu uglavnom primjenjuju razne skale koje su konstruirane kao mjere suočavanja odraslih sa širokim spektrom različitih, nespecifičnih stresnih situacija (Aspinwall i Taylor, 1992; Frydenberg i Lewis, 1994; Gallagher, 1996). Druga se istraživanja usmjeravaju na konstrukciju novih instrumenata. Neki od tih instrumenata su također opće namjene i uputom se mogu prilagoditi različitim stresnim događajima (Vulić-Prtorić, 2002) dok se drugi odnose na stresne događaje iz školskoga okruženja poput suočavanja s ispitnom situacijom (Sorić, 2002) ili s dobivanjem loše ocjene (Brdar i Rijavec, 1997). Zadnje navedene skale imaju čestice koje su prilagođene specifičnom stresnom događaju, ali nemaju paralelnu formu za mjerenje suočavanja sa socijalnim stresom, što onemogućava provjeru situacijske stabilnosti strategija suočavanja. Neka istraživanja (Causey i Dubow, 1992) su imala za cilj i provjeru stabilnosti korištenja strategija suočavanja u raznim stresnim situacijama, pa tako predviđaju formu za akademski stresni događaj i formu za interpersonalni stresni događaj. Razlika između navedenih formi je ipak samo u uvodnoj uputi u kojoj stoji "Kada dobijem lošu ocjenu u školi ili ocjenu koja je lošija od one koju inače dobivam, ja najčešće:" ili "Kada se posvađam ili potučem s prijateljem ili prijateljicom, ja najčešće:" (Causey i Dubow, 1992. str. 49). Takve su skale identične i nemaju čestice koje bi svojim sadržajem bile prilagođene stresnom događaju.

Osnovni je cilj ovoga rada usporediti stabilnost korištenja različitih strategija suočavanja s različitim školskim stresnim događajima. Navedeni pregled dostupnih skala pokazuje da ni jedna skala nema sve poželjne karakteristike koje bi bile primjerene problemima i ciljevima ovoga rada. Stoga se dio zadataka u ovom radu odnosi na konstrukciju Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene i Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom.

Zadaci rada:

1. Konstruirati dvije paralelne skale koje će mjeriti suočavanje s akademskim stresom, koji je određen kao stres vezan uz dobivanje loše ocjene, i suočavanje sa socijalnim stresom, koji je određen kao stres nastao uslijed interpersonalnoga sukoba.

2. Provjeriti situacijsku stabilnost faktorske strukture konstruiranih skala i stupanj povezanosti korištenja istih strategija u situaciji akademskoga i socijalnoga stresa.

METODA

Ispitanici

U prvoj fazi predistraživanja, u kojem su prikupljeni opisi suočavanja sa stresom zbog dobivanja loše ocjene i suočavanja sa stresom zbog interpersonalnoga sukoba (u obliku odgovora na pitanja otvorenoga tipa), sudjelovale su 133 učenice i 140 učenika od 5. do 8. razreda osnovne škole smještene u užem centru grada. Ispitanici su bili podjednako zastupljeni po dobnim grupama.

U drugoj fazi predistraživanja, u kojem je primijenjena prva verzija (prve verzije skala imale su po 131 česticu) Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene i Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom, sudjelovalo je 618 ispitanika. Ispitanici su bili učenici od 5. do 8. razreda iz tri osnovne škole smještene u užem centru grada. Prosječna dob ispitanika bila je 12,54 godine ($\sigma = 1,20$; raspon od 10 do 16 godina). U uzorku je bila 301 djevojčica i 317 dječaka.

U glavnom dijelu istraživanja, u kojem je primijenjena konačna (skraćena) verzija Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene i Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom sudjelovalo je ukupno 572 učenika od 5. do 8. razreda u dvije osnovne škole smještene u užem centru grada. Prosječna dob ispitanika bila je 12,64 godina ($\sigma=1,18$; raspon od 10 do 16 godina). U uzorku je bilo 268 djevojčica i 304 dječaka.

Broj djece koja su ili samostalno odlučila ne sudjelovati u istraživanju ili su ispitivača izvijestila o želji njihovih roditelja da ne sudjeluju u istraživanju (korištena je metoda pasivnoga pristanka) bio je vrlo malen ($N = 16$) tako da možemo zaključiti da izostanak njihovih rezultata nije bitno narušio reprezentativnost uzorka.

Postupak

Ravnatelj i stručne službe u školama (psiholog ili pedagog), nakon upoznavanja s materijalima i procedurom ispitivanja odobrili su provođenje ispitivanja. Roditelji su unaprijed i posredno (preko djece) obaviješteni o planiranom ispitivanju. Dijete, ili roditelj u ime djeteta, mogli su odbiti sudjelovanje u istraživanju (metoda pasivnoga pristanka).

Ispitivanja su provedena grupno, po razredima. Sve skale u predistraživanju i glavnom dijelu istraživanja primjenjivali su uvježbani ispitivači (apsolventi i

studenti studija psihologije). Ispitanici su sve skale ispunjavali za vrijeme redovnih školskih sati uz prisustvo nastavnika i uvježbanoga ispitivača. Prije ispunjavanja upitnika ispitivač bi pročitao uvodnu uputu i provjerio jesu li svi razumjeli način ispunjavanja skale.

Prva faza predistraživanja, u okviru koje su prikupljeni dječji opisi strategija suočavanja s dobivanjem loše ocjene i interpersonalnim sukobom, provedena je za vrijeme jednoga školskog sata. Ispitanici su uputom, koja je bila ispisana na papiru i koju je na glas pročitao ispitivač, zamoljeni da se prisjete situacije u kojoj su dobili negativnu ocjenu ili ocjenu lošiju od one koju su očekivali, te da svojim riječima napišu što su radili, o čemu su razmišljali i kako su se osjećali u takvoj situaciji. Uputa koju su dobili ispitanici koji su pisali o interpersonalnom sukobu razlikovala se utoliko što se od ispitanika tražilo da se prisjete situacije u kojoj su bili u svađi ili sukobu s prijateljima/prijateljicama ili drugim vršnjacima.

Druga faza predistraživanja, u okviru koje su ispitanici ispunjavali prvu verziju Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene i Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom, provedena je krajem prvoga školskoga obrazovnog razdoblja u periodu učestalih provjera znanja. Ispitivanje je provedeno u terminu jednoga redovnoga školskog sata, uz prisustvo predmetnoga nastavnika. Uvježbani pomoćnici eksperimentatora prije početka ispunjavanja pročitali su uputu koja je također bila napisana na svim skalama koje su dobili ispitanici. Redoslijed primjene upitnika bio je rotiran po različitim grupama ispitanika (razredima).

Glavni je dio istraživanja proveden krajem školske godine, također u periodu učestale provjere znanja. Postupak je bio identičan kao u drugoj fazi predistraživanja. Jedina razlika bila je u tome što su primijenjene konačne verzije Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene i Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom. Redoslijed primjene upitnika također je bio rotiran po različitim grupama ispitanika (razredima).

Instrumenti

Skale suočavanja konstruirane su u skladu s preporukama koje navode Folkman i sur. (1986a) i Lazarus (1999). Ti autori navode da se istraživač pri konstrukciji skale mora odlučiti hoće li upotrijebiti čestice koje mogu biti primijenjene na različite populacije u različitim situacijama ili sadržajno specifične čestice ograničene na određenu populaciju u specifičnom kontekstu. Odlučeno je mjeriti uobičajeno suočavanje s uže definiranim kategorijama stresnih događaja, što je u skladu s Gallagherovim (1996) navodima po kojima usmjerenost samo na jednu stresnu situaciju ne daje pouzdanu informaciju o suočavanju ispitanika u većem broju sličnih situacija.

Pri konstrukciji skala korišten je balansirani empirijski i teorijski pristup (Nunnally i Bernstein, 1994; Lacković-Grgin, 2000). Čestice su osmišljene prema

strategijama koje su u prvoj fazi predistraživanja navele učenice i učenici te prema pregledu teorije i drugih dostupnih skala suočavanja. Pri konstrukciji je korišten pregled skala koje su uglavnom namijenjene mjerenju suočavanja kod djece i adolescenata:

1. Arambašić (1994): Upitnik o načinima suočavanja (UNAS)
2. Ayers i sur. (1996): Children's Coping Strategies Checklist (CCSC)
3. Ayers i sur. (1996): How I Coped under Pressure Scale (HICUPS)
4. Brdar i Rijavec (1997): Strategije suočavanja sa stresom zbog loše ocjene u školi
5. Brodzinsky i sur. (1992): Coping Scale for Children and Youth (CSCY)
6. Causey i Dubow (1992): Self-report Coping Scale
7. Connor-Smith i sur. (2000): Responses to Stres Questionnaire (RSQ)
8. Frydenberg i Lewis (1996): Adolescent Coping Scale (ACS)
9. Halstead i sur. (1993): Modified Folkman and Lazarus Ways of Coping Checklist
10. Krapić i Kardum (2003): Upitnik stilova suočavanja sa stresom za adolescente
11. Ryan-Wegner (1990): Schoolagers' Coping Strategies Inventory (SCSI)
12. Seiffge-Krenke i Shulman (1990): Coping Across Situations Questionnaire (CASQ)
13. Sorić (2002): Skale suočavanja s ispitnom situacijom
14. Spirito, Stark i Williams (1988): Kidcope
15. Vulić-Prtorić (2002): Skala suočavanja sa stresom za djecu (SUO)

Tako je predistraživanjem dobiven širok spektar kognicija, postupaka i emocija djece u stresnim situacijama. Kako bi se dobiveni rezultati što bolje organizirali, napravljen je klasifikacijski plan prema kojem su razvrstane brojne dobivene tvrdnje i opisi. Izostavljene su slične tvrdnje i tvrdnje koje su se doslovno ponavljale. Na onim strategijama na kojima je to primjereno, poštivana je podjela prema cilju ili funkciji suočavanja (problem-emocije; instrumentalno-emocionalno), prema formi suočavanja (aktivno-pasivno, kognitivno-bihevioralno) i prema izvoru tražene socijalne podrške (roditelji, brat/sestra, prijatelji). Strategije su klasifikacijskim planom svedene u četiri šire grupe:

1. Problemu usmjereno suočavanje (PONAŠAJNO: Izravno rješavanje problema; Potiskivanje alternativnih aktivnosti. KOGNITIVNO: Planiranje, analiziranje i samoinstrukcije; Samookrivljavanje i prihvaćanje odgovornosti).
2. Traženje socijalne podrške (Instrumentalna i emocionalna socijalna podrška prijatelja; Instrumentalna i emocionalna socijalna podrška obitelji).

3. Ublažavanje neugodnih emocija udaljavanjem od problema (UPRAVLJANJE EMOCIJAMA: Izražavanje emocija; Kontroliranje emocija. PONAŠAJNO ODUSTAJANJE: Aktivna i pasivna distrakcija; Aktivno i pasivno izbjegavanje; Relaksacija; Prikrivanje i izolacija; KOGNITIVNO ODUSTAJANJE: Ignoriranje; Potiskivanje; Kognitivna distrakcija; Zaborav; Priželjkivanje; Maštanje; Odustajanje; Molitva. REINTERPRETACIJA: Umanjivanje problema; Traženje pozitivnoga; Tješjenje i ohrabrivanje; Humor).
4. Emocionalna reaktivnost (Neprijemljive/agresivne reakcije; Ventiliranje emocija; Okrivljavanje drugih).

Takav je klasifikacijski plan postavljen s obzirom na neke novije nalaze koji, pri razmatranju dimenzionalnosti suočavanja, upućuju na moguću hijerarhijsku strukturu skala suočavanja (Ayers i sur., 1996; Walker i sur., 1997; Connor-Smith i sur., 2000; Skinner i sur., 2003).

Radi dodatne jasnoće i motiviranosti mladih ispitanika većina je čestica sadržajno formulirana tako da su primjerene konkretnim, ispitivanim stresnim događajima. Za svaku česticu u Skali suočavanja s dobivanjem loše ocjene postoji po cilju i formi suočavanja ista, ali po sadržaju prilagođena čestica u Skali suočavanja s interpersonalnim sukobom. Tako je izbjegnuta mogućnost javljanja većega broja čestica koje nisu primjerene ispitivanom stresnom događaju.

Procjenom učestalosti korištenja pojedine strategije u većem broju sličnih situacija (skala Likertovoga tipa od 4 stupnja: 0-3) izbjegnut je problem dvosmislenosti pitanja "U kojoj mjeri koristiš strategiju..." što se u ispitivanjima suočavanja s jednim konkretnim stresnim događajem može interpretirati u smislu frekvencije, intenziteta, efikasnosti i trajanja (Stone i sur., 1991).

Pri ispunjavanju Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje:

"Interesira nas što radiš i o čemu razmišljaš kada dobiješ negativnu ocjenu u školi ili ocjenu lošiju od one koju si očekivala (očekivao)".

Sličnu uputu koristili su Brdar i Rijavec (1997), Rijavec i Brdar (1997, 2002) i Causey i Dubow (1992). Time je obuhvaćen subjektivan doživljaj "loše ocjene", a ispitanik je usmjeren na procjenu situacija koje za njega subjektivno predstavljaju neuspjeh, a time i problem koji je potencijalno stresan.

Pri ispunjavanju Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje:

"Interesira nas što radiš i o čemu razmišljaš kada se jako posvadaš ili dođeš u sukob s prijateljima, prijateljicama ili poznanicima".

Pitanje otvara mogućnost dosjećanja značajnijega sukoba s prijateljima, ali i s drugim učenicima. U školama je pojava školskih nasilnika koji psihički i fizički maltretiraju pojedine učenike vrlo učestala, a takve učenike ispitanici ne svrstavaju

u kategoriju prijatelja. Ovom uputom su obuhvaćene i takve situacije, što je smanjilo broj ispitanika koji su u predispoziciji izjavili da se nikada nisu našli u situaciji sukoba s prijateljem. S druge strane, stresni događaj na koji su ispitanici usmjereni postao je nešto heterogeniji.

Detaljne informacije o faktorskoj strukturi, deskriptivnim karakteristikama skala i subskala te korelacije među skalama i subskalama prikazane su u poglavlju Rezultati i Prilogu 1. U ovom su poglavlju usporedno prikazane samo osnovne deskriptivne karakteristike konstruiranih skala i subskala suočavanja s akademskim i socijalnim stresnim događajem (Tablica 1).

Tablica 1. Usporedni prikaz subskala i skala^a Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene i Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom

Skala suočavanja s dobivanjem loše ocjene					Skala suočavanja s interpersonalnim sukobom				
Subskale i skale	n	M	σ	α	Subskale i skale	n	M	σ	α
1. Ignoriranje	11	1.30	.80	.91	1. Ignoriranje	13	1.54	.74	.90
2. Distrakcija i izbjegavanje	11	1.11	.74	.88	2. Distrakcija i opuštanje	10	1.62	.79	.90
3. Humor	5	1.26	.95	.90	3. Humor	5	1.13	.91	.89
4. Mašta	7	1.92	.82	.86	4. Mašta	7	1.80	.79	.84
5. Kontrola emocija	5	1.53	.78	.77	5. Kontrola emoc. i umanjivanje problema	8	1.49	.66	.76
6. Odustajanje	5	1.15	.78	.74	6. Odustajanje i izbjegavanje	8	1.03	.74	.86
7. Samookrivljavanje	5	1.79	.83	.82	7. Pozitivno mišljenje	6	1.80	.76	.82
8. Rješavanje problema	6	2.37	.57	.79	8. Samookrivljavanje	5	1.17	.83	.84
9. Zanimanje drugih aktivnosti	4	1.54	.80	.81	9. Rješavanje problema	7	1.97	.68	.84
10. Molitva	5	1.63	.97	.90	10. Zanimanje drugih aktivnosti	4	1.11	.78	.79
11. Soc. pod. prijatelja	5	1.50	.85	.84	11. Molitva	5	1.44	.93	.87
12. Izražavanje emocija	4	1.26	.86	.80	12. Soc. pod. prijatelja i izražavanje emocija	8	1.51	.76	.89
13. Soc. podrška roditelja	6	1.76	.82	.86	13. Soc. pod. roditelja	6	1.38	.92	.90
14. Soc. podrška brata/sestre	6	0.95	.96	.93	14. Soc. pod. brata/sestre	6	0.94	.95	.94
15. Emocionalna reaktivnost	13	0.82	.74	.91	15. Emocionalna reaktivnost	12	0.82	.70	.89
Udaljavanje od problema (1-6)					Udaljavanje od problema (1-7)				
Usmjerenost na izvor i rješavanje problema (7-10)					Usmjerenost na izvor i rješavanje problema (8-11)				
Socijalna podrška (11-14)					Socijalna podrška (12-14)				

^a Osnovne deskriptivne karakteristike skala i koeficijenti pouzdanosti izneseni su u poglavlju Rezultati (Tablice 4 i 6). Prosječni rezultati na subskalama podijeljeni su sa brojem čestica koje čine subskalnu (raspon mogućih procjena učestalosti korištenja strategije na svakoj čestici bio je od 0 do 3).

REZULTATI

Skala suočavanja s dobivanjem loše ocjene

Provedena je provjera faktorske strukture i metrijskih karakteristika Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene. Na rezultatima dobivenim primjenom liste teorijski i empirijski sastavljenih čestica iz predistraživanja, provedena je faktorska analiza na zajedničke faktore uz zadržavanje faktora koji imaju karakterističan korijen veći od 1, nakon čega je provedena kosokutna rotacija faktorskih osi

(pregled teorije upućuje na mogućnost značajnih korelacija većega broja faktora prvoga reda, koji se mogu svesti na manji broj faktora višega reda). Zadržano je 15 faktora koji zajedno objašnjavaju 54.13% varijance rezultata analizirane skale. Izostavljene su čestice koje su imale zasićenje veće od 0.30 na više faktora, kao i čestice koje su na svim zadržanim faktorima imale zasićenje manje od 0.30. Takvim postupkom izostavljene su 33 čestice iz početne verzije upitnika i dobivena je skala od 98 čestica (Tablica 2).

Tablica 2. Rezultati faktorske analize i analize čestica Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene

TVRDNJA	β	h^2	M	σ	$r_{i,i}$
Distrakcija i izbjegavanje					
1. Udaljim se od ljudi i mjesta koja me podsjećaju na lošu ocjenu.	.57	.57	0.84	1.08	.61
2. Izbjegavam sve što me podsjeća na lošu ocjenu.	.56	.52	0.97	1.09	.65
3. Odlazim spavati kako ne bih morao razmišljati o lošoj ocjeni.	.55	.55	0.76	0.99	.64
4. Jednostavno legnem u krevet i pokušavam zaspati kako ne bih bio opterećen lošom ocjenom.	.52	.54	0.94	1.06	.62
5. Spavam više nego inače.	.52	.41	0.84	1.04	.53
6. Izbjegavam situacije u kojima moram razmišljati ili govoriti o lošoj ocjeni.	.51	.46	1.08	1.06	.59
7. Više treniram, vježbam i rekreiram se kako ne bih mislio na lošu ocjenu.	.48	.52	1.27	1.14	.62
8. Čitam romane ili crtam nešto kako bih lošu ocjenu smetnuo s uma.	.44	.46	1.22	1.11	.59
9. Idem u šetnju ili izađem van kako više ne bih bio napet zbog loše ocjene.	.41	.46	1.51	1.10	.56
10. Češće se bavim sportom, trčim ili se igram na ulici kako ne bih razmišljao o lošoj ocjeni.	.41	.53	1.39	1.12	.62
11. Bavim se drugim stvarima kako bih što prije zaboravio lošu ocjenu.	.35	.43	1.39	1.13	.56
<i>Karakteristični korijen=17.87 (18.23% objašnjene varijance)</i>					
Rješavanje problema					
1. Potrudim se više ne dobivati loše ocjene.	.68	.53	2.61	0.72	.59
2. Učim više kako bih dobio bolju ocjenu.	.67	.50	2.48	0.75	.59
3. Provodim više vremena učeći predmet iz kojeg sam dobio lošu ocjenu.	.56	.48	2.30	0.83	.60
4. Odlučim da ću se javiti kako bih ispravio ocjenu.	.53	.31	2.44	0.75	.48
5. Razmišljam što je najbolje napraviti kako bih popravio ocjenu.	.44	.41	2.30	0.86	.51
6. Koncentriram se na prvu stvar koju ću učiniti kako bih ispravio ocjenu.	.36	.41	2.11	0.95	.48
<i>Karakteristični korijen= 8.26 (8.43% objašnjene varijance)</i>					
Socijalna podrška – braća i sestre					
1. Razgovaram s bratom ili sestrom o tome kako popraviti ocjenu.	.86	.76	0.96	1.14	.82
2. Molim brata ili sestru da mi pomognu popraviti ocjenu.	.84	.71	0.98	1.15	.80
3. Tražim od brata ili sestre da mi pokažu kako ispraviti ocjenu.	.84	.71	0.94	1.13	.79
4. Tražim utjehu od brata ili sestre.	.83	.73	0.83	1.06	.80
5. Razgovaram s bratom ili sestrom kako bih se umirio.	.79	.67	0.95	1.10	.76
6. Razgovaram s bratom ili sestrom kako bih se osjećao bolje.	.79	.65	1.01	1.12	.75
<i>Karakteristični korijen= 4.80 (4.89% objašnjene varijance)</i>					
Emocionalna reaktivnost					
1. Vičem na druge.	.82	.45	0.72	1.00	.78
2. U mašti se osvećujem učitelju.	.77	.71	0.93	1.18	.71
3. Psujem.	.75	.61	0.92	1.11	.69
4. Posvađam se s drugima.	.71	.58	0.70	0.97	.73
5. Dođe mi da sve porazbijam.	.68	.61	0.94	1.17	.64
6. Iskazujem svoj bijes vikom na druge ili lupanjem po stvarima.	.66	.50	0.81	1.07	.67
7. Potučem se s drugima.	.63	.55	0.51	0.91	.68
8. Mislim kako su učitelj ili učiteljica krivi za moju lošu ocjenu.	.59	.57	0.97	1.08	.63
9. Ljutim se na druge jer sam dobio lošu ocjenu.	.54	.43	0.68	0.99	.65
10. Ako sam žalostan, plačem, a ako sam ljut, vičem na druge.	.52	.51	1.04	1.13	.58
11. Okrivljujem druge za to što sam dobio lošu ocjenu.	.42	.39	0.73	1.01	.53
12. Zatvorim se u sobu i ne želim nikoga vidjeti.	.36	.38	0.59	0.95	.52
13. Poželim više ne dolaziti u školu.	.33	.35	1.17	1.18	.45
<i>Karakteristični korijen=3.50 (3.57% objašnjene varijance)</i>					

Tablica 2. nastavak

TVRDNJA	β	h^2	M	σ	r_i, t_i
Ignoriranje					
1. Trudim se ne misliti na lošu ocjenu.	.68	.61	1.34	1.10	.73
2. Pokušavam zaboraviti da sam dobio lošu ocjenu.	.64	.61	1.39	1.12	.73
3. Ne razmišljam o lošoj ocjeni.	.63	.53	1.15	1.07	.66
4. Pokušavam zaboraviti lošu ocjenu.	.62	.53	1.50	1.15	.67
5. Ne želim se sjećati loše ocjene.	.58	.54	1.49	1.15	.64
6. Pravim se kao da me se loša ocjena ne tiče.	.57	.58	0.90	1.02	.67
7. Ignoriram problem loše ocjene (ne obraćam pažnju na lošu ocjenu).	.55	.56	1.00	1.06	.63
8. Pokušavam ne misliti o lošoj ocjeni kako mi ne bi bilo još teže.	.54	.54	1.38	1.13	.66
9. Radim sve kao da uopće nisam dobio lošu ocjenu.	.53	.50	1.33	1.10	.64
10. Ponašam se kao da nisam dobio lošu ocjenu.	.52	.51	1.22	1.09	.64
11. Mislim na lijepe stvari kako se ne bih opterećivao lošom ocjenom.	.50	.51	1.56	1.09	.62
<i>Karakteristični korijen=2.81 (2.86% objašnjene varijance)</i>					
Molitva					
1. Pouzdam se u Božju volju.	-.88	.76	1.64	1.13	.81
2. Vjerujem kako će mi Bog pomoći.	-.86	.73	1.88	1.14	.80
3. Tražim utjehu u vjeri.	-.83	.70	1.48	1.14	.78
4. Molim se češće nego obično.	-.75	.57	1.39	1.11	.70
5. Pomolim se kako bih drugi put dobio bolju ocjenu.	-.69	.61	1.78	1.17	.70
<i>Karakteristični korijen=2.29 (2.34% objašnjene varijance)</i>					
Zanemarivanje drugih aktivnosti					
1. Zanemarujem druge aktivnosti kako bih dobio bolju ocjenu..	.76	.61	1.39	1.00	.70
2. Odgođim druge obveze kako bih mogao više učiti.	.72	.60	1.52	1.00	.66
3. Pokušavam zanemariti druge obveze kako bih imao vremena naučiti za bolju ocjenu.	.59	.42	1.63	0.98	.58
4. Manje vremena trošim na druge aktivnosti poput druženja, igranja i sporta kako bih uspio ispraviti ocjenu.	.58	.46	1.60	1.04	.56
<i>Karakteristični korijen=2.13 (2.17% objašnjene varijance)</i>					
Humor					
1. Smijem se na račun tog problema kako bih se osjećao bolje.	.84	.77	1.19	1.11	.83
2. Nastojim pronaći šaljivu stranu takve situacije.	.84	.75	1.35	1.13	.80
3. Šalim se na račun loše ocjene.	.74	.60	1.16	1.13	.72
4. Ismijavam taj problem kako ne bi izgledao jako težak.	.72	.63	1.09	1.10	.72
5. Šalim se s prijateljima kako bih zaboravio lošu ocjenu.	.64	.59	1.52	1.15	.66
<i>Karakteristični korijen=1.95 (2.00% objašnjene varijance)</i>					
Maštanje					
1. Maštam da se ta loša ocjena nije dogodila.	-.69	.60	1.64	1.19	.69
2. Maštam o tome da se dogodi neko čudo i izbriše lošu ocjenu.	-.67	.60	1.65	1.21	.66
3. Poželim da se ta loša ocjena nikada nije dogodila.	-.63	.61	2.26	1.02	.66
4. Poželim da ta loša ocjena jednostavno nestane.	-.62	.61	2.24	1.04	.66
5. Maštam o tome da sam na nekom drugom mjestu i u drugom vremenu.	-.57	.50	1.45	1.19	.55
6. Zamišljam kako dobivam bolju ocjenu.	-.56	.48	1.88	1.13	.63
7. Poželim da mogu popraviti lošu ocjenu.	-.47	.50	2.31	1.01	.52
<i>Karakteristični korijen=1.76 (1.79% objašnjene varijance)</i>					
Izražavanje emocija					
1. Pričam s prijateljima o tome kako se osjećam.	.77	.73	1.30	1.11	.71
2. Razgovaram s drugima o tome kako se osjećam kada dobijem lošu ocjenu.	.65	.57	1.25	1.06	.65
3. Bliskim osobama kažem kako se osjećam zbog dobivanja loše ocjene.	.59	.50	1.49	1.11	.60
4. Svima dajem do znanja kako se osjećam.	.48	.43	0.98	1.03	.51
<i>Karakteristični korijen=1.68 (1.71% objašnjene varijance)</i>					
Samookrivljavanje					
1. Krivim sebe što nisam više učio.	-.73	0.61	1.93	1.05	.71
2. Razmišljam kako sam samo ja kriv za tu lošu ocjenu.	-.71	0.54	1.84	1.09	.67
3. Ljutim se na sebe zbog loše ocjene.	-.62	0.53	1.78	1.11	.64
4. Nezadovoljan sam jer znam da mogu dobiti bolju ocjenu.	-.54	0.46	2.09	1.05	.53
5. Stidim se zbog loše ocjene.	-.51	0.46	1.31	1.13	.55
<i>Karakteristični korijen=1.38 (1.41% objašnjene varijance)</i>					

Tablica 2. nastavak

TVRDNJA	β	h^2	M	σ	$r_{i, t-i}$
Socijalna podrška roditelja					
1. Savjetujem se s mamom ili tatom što učiniti kada dobijem lošu ocjenu.	-.83	0.71	1.91	1.03	.74
2. Razgovaram s roditeljima kako bi mi pomogli ispraviti ocjenu.	-.74	0.61	1.90	1.05	.66
3. Tražim od roditelja da mi pomognu naučiti za bolju ocjenu.	-.70	0.51	1.79	1.10	.64
4. Razgovaram s roditeljima kako se više ne bih loše osjećao.	-.69	0.59	1.79	1.08	.70
5. Očekujem da me roditelji utješe.	-.63	0.47	1.70	1.10	.63
6. Pokušavam dobiti simpatije i razumijevanje od roditelja.	-.47	0.41	1.48	1.14	.51
<i>Karakteristični korijen=1.30 (1.33% objašnjene varijance)</i>					
Socijalna podrška prijatelja					
1. Tražim savjet od prijatelja kada želim popraviti lošu ocjenu.	.81	0.75	1.51	1.08	.73
2. Kada dobijem lošu ocjenu, tražim pomoć od prijatelja.	.75	0.67	1.42	1.08	.69
3. Razgovaram s prijateljima koji mi mogu pomoći da popravim ocjenu.	.72	0.64	1.60	1.09	.66
4. Tražim utjehu od prijatelja.	.38	0.50	1.32	1.10	.60
5. Razgovaram s prijateljima kako bih se osjećao bolje.	.35	0.41	1.67	1.08	.54
<i>Karakteristični korijen=1.19 (1.22% objašnjene varijance)</i>					
Odustajanje					
1. Pomirim se s lošom ocjenom jer ništa drugo ne mogu učiniti.	.72	0.61	1.14	1.12	.65
2. Prihvaćam da se to dogodilo i da se ne može promijeniti.	.53	0.39	1.26	1.19	.55
3. Odustajem od pokušaja da popravim lošu ocjenu.	.46	0.50	0.74	1.00	.49
4. Pomirim se s lošom ocjenom.	.44	0.30	1.55	1.16	.40
5. Mislim da nikada neću uspjeti u tom predmetu.	.34	0.41	1.06	1.07	.46
<i>Karakteristični korijen=1.11 (1.13% objašnjene varijance)</i>					
Kontrola emocija					
1. Ne želim da drugi znaju kako se osjećam kada dobijem lošu ocjenu.	.61	0.50	0.98	1.15	.32
2. Zadržim svoje osjećaje za sebe i ne pokazujem drugima kako se osjećam.	.59	0.42	1.51	1.09	.73
3. Ne dozvoljavam da me obuzme tuga, ljutnja ili strah jer me to ometa u radu.	.53	0.43	1.42	1.08	.69
4. Pokušavam ostati smiren i ništa ne radim nekontrolirano.	.47	0.37	1.60	1.09	.68
5. Ne želim pokazati da me loša ocjena uznemirila.	.39	0.35	2.15	0.94	.35
<i>Karakteristični korijen=1.03 (1.05% objašnjene varijance)</i>					

β = faktorska zasićenja iz matrice obrasca

h^2 = komunalitet

$r_{i, t-i}$ = korelacija tvrdnje s ukupnim rezultatom

Sve su čestice imale zadovoljavajuće korelacije s ukupnim rezultatom subskale kojoj prema dobivenoj faktorskoj strukturi pripadaju, a koeficijenti pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije kreću se od 0.74 za subskalu Odustajanje do 0.93 za subskalu Socijalna podrška brata/sestre. Korelacije među subskalama prikazane su u Prilogu 1.

Na dobivenim je subskalama Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene napravljena faktorska analiza drugoga reda kako bi se provjerilo mjere li te subskale isti konstrukt ili se može izdvojiti manji broj latentnih faktora drugoga reda. Faktorska analiza na zajedničke faktore uz ortogonalnu rotaciju faktorskih osi izdvojila je dva faktora s karakterističnim korijenom većim od 1, koji ukupno objašnjavaju 36.38% varijance rezultata na subskalama. Analiza matrice faktorske strukture pokazala je da su se na prvom faktoru uglavnom izdvojile subskale udaljavanja od problema, emocionalne reaktivnosti i ublažavanja neugodnih emocija dok je drugi faktor obuhvatio problemu usmjerena suočavanja i socijalnu podršku. Ovakva struktura ne omogućuje razlikovanje problemu usmjerenoga

suočavanja i socijalne podrške, pa time ne odgovara brojnim suvremenim konceptualizacijama suočavanja sa stresom.

Iz navedenih je razloga otvorena mogućnost izdvajanja još jednoga faktora i dopušteno je da faktori međusobno koreliraju. Tako je dobiven veći postotak objašnjene varijance rezultata na subskalama (41.20%). Takav je postupak u skladu s preporukom po kojoj kod faktorske analize na zajedničke faktore ukupan postotak objašnjene varijance ne bi trebao biti manji od 40% (Nunnally i Bernstein, 1994). Promjene su uglavnom bile u skladu s teorijskim očekivanjima. Subskale Socijalne podrške prijatelja, Izražavanja emocija, Socijalne podrške braće i sestara i Socijalne podrške roditelja izdvojile su se u treći faktor koji možemo nazvati "traženje socijalne podrške". Veći broj subskala imao je visoka zasićena na više faktora.

Kako bismo dobili čistu i interpretabilniju faktorsku strukturu, otvorili smo mogućnost izdvajanja četvrtoga faktora (Tablica 3). Bez obzira što je četvrti faktor povezan samo s jednom manifestnom varijablom (u četvrti se faktor izdvojila samo subskala Emocionalne reaktivnosti), dobivena je struktura bila interpretabilnija, s manje subskala koje imaju visoka zasićenja na više faktora. Izdvajanje subskale emocionalne reaktivnosti u zasebnu mjeru sukladno je preporuci koju su iznijeli Compas i sur. (2001; Compas, 1987) po kojima reaktivnost treba razgraničiti od pojma suočavanja. Iako temperament i reaktivnost mogu znatno određivati izbor i efikasnost strategija, trebali bi se odvojeno konceptualizirati i mjeriti. Isti autori naglašavaju kako se čestice koje opisuju emocionalnu reaktivnost sadržajno preklapaju s nekim mjerama psihosocijalne prilagodbe, a to može uzrokovati nisku diskriminativnu valjanost mjera suočavanja koje uključuju koncept emocionalne reaktivnosti. Ne ulazeći u raspravu pripada li emocionalna reaktivnost konstrukt suočavanja ili ne pripada, u ovom će radu Emocionalna reaktivnost biti iskazana kao zasebna skala, što je u skladu i s nekim drugim konceptualizacijama suočavanja (Vulić-Prtorić, 2002).

Tablica 3. Rezultati faktorske analize subskala Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene*

Subskala	Faktor			
	Udaljavanje od problema	Usmjerenost na izvor i rješavanje problema	Socijalna podrška	Emocionalna reaktivnost
1. Ignoriranje	.95			
2. Distrakcija i izbjegavanje	.50			.31
3. Humor	.45			
4. Mašta	.45	.37		
5. Kontrola emocija	.42			
6. Odustajanje	.41			
7. Samookrivljavanje		.70		
8. Rješavanje problema		.41		-.35
9. Zanimanje drugih aktivnosti		.40		
10. Molitva		.36		
11. Soc. pod. prijatelja			-.81	
12. Izražavanje emocija			-.57	
13. Soc. pod. roditelja			-.50	
14. Soc. pod. brata/sestre			-.44	
15. Emocionalna reaktivnost				.73
Karakteristični korijen	4.00	1.62	0.68	0.39
Postotak objašnjene varijance	26.64	10.83	4.53	2.57

* Zasićenja iz matrice obrasca (izostavljena su zasićenja manja od 0.30)

Kako je u ovom radu pri ekstrakciji faktora drugoga reda veći naglasak stavljen na teorijski pristup nego na statističke kriterije, dobivene subskale suočavanja s dobivanjem loše ocjene značajno koreliraju (Tablica 4). Visina korelacija (od 0.16 do 0.55) ipak navodi na mogućnost da izdvojene subskale mjere povezane, ali ne i identične konstrukte.

Tablica 4. Deskriptivni podaci, pouzdanost i korelacije među skalama suočavanja s dobivanjem loše ocjene

Skala	M ^a	σ	α	1	2	3
1. Udaljavanje od problema	1.37	0.59	.93			
2. Usmjer. na izvor i rješav. problema	1.79	0.57	.87	.39**		
3. Socijalna podrška	1.38	0.65	.89	.50**	.51**	
4. Emocionalna reaktivnost	0.87	0.74	.91	.55**	.15**	.32**

^a Aritmetičke sredine skala podijeljene su s brojem subskala koje čine skalu.

** p < 0.01

Skala suočavanja s interpersonalnim sukobom

Provedena je provjera faktorske strukture i metrijskih karakteristika Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom. Na rezultatima dobivenim primjenom liste teorijski i empirijski sastavljenih čestica, provedena je faktorska analiza na zajedničke faktore uz zadržavanje faktora koji imaju karakteristični korijen veći od 1, nakon čega je provedena kosokutna rotacija faktorskih osi. Zadržano je 15 faktora koji zajedno objašnjavaju 51.36% varijance rezultata analizirane skale.

Izostavljene su čestice koje su imale zasićenje veće od 0.30 na više faktora, kao i čestice koje su na svim zadržanim faktorima imale zasićenje manje od 0.30. Takvim je postupkom izostavljena 21 čestica i dobivena je skala od 110 čestica (Tablica 5). Sve su čestice imale zadovoljavajuće korelacije s ukupnim rezultatom. Koeficijenti pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije kreću se od 0,94 za subskalu Socijalna podrška brata/sestre do 0,76 za subskalu Kontrola emocija i umanjivanje problema. Korelacije među subskalama prikazane su u Prilogu 1.

Tablica 5. Rezultati faktorske analize i analize čestica Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom

TVRDNJA	β	h^2	M	σ	$r_{i,t}$
Distrakcija i opuštanje					
1. Češće se bavim sportom, trčim ili se igram na ulici kako ne bih razmišljao o svađi.	.67	.57	1.55	1.14	.66
2. Gledam televiziju ili slušam muziku kako ne bih razmišljao o tom problemu.	.63	.58	1.77	1.09	.69
3. Radim druge poslove i izvršavam obveze samo da ne mislim na svađu.	.61	.60	1.50	1.13	.68
4. Više treniram, vježbam i rekreiram se kako ne bih mislio na svađu.	.59	.51	1.47	1.15	.67
5. Bavim se drugim aktivnostima kako bih što prije zaboravio svađu.	.58	.50	1.51	1.12	.60
6. Čitam romane ili crtam nešto kako bih taj sukob smetnuo s uma.	.57	.49	1.36	1.09	.68
7. Idem u društvo zabaviti se kako ne bih razmišljao o toj svađi.	.51	.51	1.58	1.11	.65
8. Gledam televiziju ili slušam glazbu kako bih se opustio.	.49	.43	1.97	1.07	.57
9. Pokušavam se opustiti.	.43	.45	1.92	1.06	.56
10. Idem u šetnju ili izađem van kako više ne bih bio napet zbog te svađe.	.42	.44	1.53	1.12	.60
<i>Karakteristični korijen=19.38 (17.62% objašnjene varijance)</i>					
Emocionalna reaktivnost					
1. Vičem na druge.	.79	.64	0.80	1.03	.73
2. Dode mi da sve porazbijam.	.77	.59	0.93	1.17	.69
3. Psujem.	.72	.55	0.95	1.08	.63
4. Potučem se s drugima.	.64	.53	0.61	0.95	.64
5. U mašti se osvećujem onima s kojima sam se posvađao.	.63	.46	0.88	1.07	.62
6. Iskazujem svoj bijes vikom na druge ili lupanjem po stvarima.	.60	.48	0.85	1.09	.62
7. Ako sam žalostan, plačem, a ako sam ljut, vičem na druge.	.50	.41	0.98	1.09	.56
8. Vičem ili se isplačem, kako bih se osjećao bolje.	.46	.45	1.03	1.12	.55
9. Mislim kako su drugi krivi za tu svađu.	.36	.44	0.73	0.96	.57
10. Ljutim se na druge jer smo se posvađali.	.35	.40	0.74	0.95	.55
11. Zatvorim se u sobu i ne želim nikoga vidjeti.	.34	.39	0.71	0.99	.52
12. Ne želim pričati s drugima.	.32	.42	0.65	0.92	.52
<i>Karakteristični korijen= 7.72 (7.02% objašnjene varijance)</i>					
Socijalna podrška – braća i sestre					
1. Razgovaram s bratom ili sestrom o tome kako razriješiti sukob.	.87	.74	0.92	1.09	.83
2. Tražim od brata ili sestre da mi pokažu kako bi oni izašli na kraj s tim problemom.	.85	.72	0.96	1.11	.82
3. Razgovaram s bratom ili sestrom kako bih se osjećao bolje.	.81	.70	1.00	1.10	.81
4. Tražim utjehu od brata ili sestre.	.81	.73	0.89	1.07	.82
5. Molim brata ili sestru da mi pomognu razriješiti sukob.	.80	.66	0.89	1.07	.79
6. Razgovaram s bratom ili sestrom kako bih se umirio.	.77	.69	0.96	1.09	.80
<i>Karakteristični korijen= 5.54 (5.03% objašnjene varijance)</i>					
Samookrivljavanje					
1. Krivim sebe zato što sam se posvađao.	.70	.61	1.15	1.05	.73
2. Razmišljam kako sam samo ja kriv za tu svađu.	.68	.61	1.08	1.04	.71
3. Stidim se zbog svađe.	.56	.49	0.98	1.05	.60
4. Ljutim se na sebe zbog te svađe.	.56	.50	1.29	1.07	.63
5. Ne zadovoljan sam jer znam da sam mogao izbjeći svađu.	.52	.45	1.38	1.08	.55
<i>Karakteristični korijen= 4.07 (3.70% objašnjene varijance)</i>					

Tablica 5. nastavak

TVRDNJA	β	h^2	M	σ	$r_{i,ti}$
Humor					
1. Smijem se na račun tog problema kako bih se osjećao bolje.	.85	.71	1.11	1.11	0.78
2. Nastojim pronaći šaljivu stranu takve situacije.	.82	.67	1.31	1.12	0.75
3. Ismijavam taj problem kako ne bi izgledao jako težak.	.75	.60	0.96	1.05	0.72
4. Šalim se kako bih umanjio nastali problem.	.75	.61	1.22	1.08	0.73
5. Šalim se na račun tog sukoba.	.71	.55	1.06	1.08	0.68
<i>Karakteristični korijen= 2.91 (2.65% objašnjene varijance)</i>					
Socijalna podrška prijatelja i izražavanje emocija					
1. Pričam s prijateljima o tome kako se osjećam.	-.68	.57	1.36	1.05	.63
2. Razgovaram s drugima o tome kako se osjećam nakon takve svade.	-.68	.57	1.35	1.04	.62
3. Tražim savjet od drugih prijatelja kada želim razriješiti sukob.	-.54	.54	1.59	1.03	.67
4. Kada se posvađam s nekim, tražim pomoć od drugih prijatelja.	-.54	.51	1.48	1.05	.66
5. Bliskim osobama kažem kako se osjećam zbog te svade.	-.54	.46	1.59	1.09	.53
6. Tražim utjehu od drugih prijatelja.	-.53	.48	1.36	1.06	.62
7. Pokušavam dobiti simpatije i razumijevanje drugih prijatelja.	-.52	.51	1.68	1.06	.65
8. Razgovaram s drugim prijateljima koji mi mogu pomoći da riješim sukob.	-.46	.48	1.63	1.01	.61
<i>Karakteristični korijen= 2.73 (2.48% objašnjene varijance)</i>					
Molitva					
1. Tražim utjehu u vjeri.	-.82	.68	1.38	1.14	.75
2. Pouzdam se u Božju volju.	-.82	.67	1.56	1.15	.74
3. Vjerujem kako će mi Bog pomoći.	-.75	.63	1.72	1.14	.72
4. Molim se češće nego obično.	-.65	.53	1.19	1.12	.63
5. Pomolim se kako se više ne bih svađao.	-.61	.50	1.37	1.15	.66
<i>Karakteristični korijen= 2.36 (2.15% objašnjene varijance)</i>					
Odustajanje i izbjegavanje					
1. Udaljim se od ljudi i mjesta koja me podsjećaju na tu svađu.	.74	.60	0.96	1.07	.67
2. Izbjegavam osobe s kojima sam se posvađao.	.69	.52	1.18	1.10	.65
3. Izbjegavam sve što me podsjeća na tu svađu.	.68	.57	1.07	1.06	.65
4. Poželim više ne izlaziti u to društvo gdje sam se posvađao.	.65	.46	1.09	1.04	.59
5. Izbjegavam situacije u kojima moram razmišljati ili govoriti o toj svadi.	.58	.49	1.25	1.07	.57
6. Pomislim kako ništa ne mogu učiniti u vezi sa svađom.	.42	.44	0.95	1.02	.59
7. Pomislim da ćemo zauvijek ostati posvađani.	.41	.46	0.98	1.05	.55
8. Odustajem od pokušaja da se pomirimo.	.39	.45	0.78	1.00	.49
<i>Karakteristični korijen= 2.0 (1.82% objašnjene varijance)</i>					
Ignoriranje					
1. Ne razmišljam o toj svadi.	.61	.43	1.45	1.10	.58
2. Razmišljam o potpuno drugim stvarima.	.60	.55	1.63	1.09	.68
3. Ponašam se kao da nemam nikakvog problema s onima s kojima sam se posvađao.	.59	.51	1.39	1.10	.54
4. Pokušavam zaboraviti da sam se posvađao.	.58	.56	1.60	1.11	.67
5. Trudim se ne misliti na tu svađu.	.57	.49	1.60	1.10	.65
6. Mislim na nešto drugo kako bih zaboravio tu svađu.	.56	.58	1.63	1.07	.67
7. Ponašam se kao da nisam u svadi s drugima.	.54	.52	1.49	1.13	.56
8. Mislim na lijepe stvari kako se ne bih opterećivao svađom.	.53	.56	1.74	1.10	.65
9. Pokušavam ne misliti na svađu kako mi ne bi bilo još teže.	.52	.45	1.50	1.08	.61
10. Pravim se kao da me se taj sukob ne tiče.	.51	.48	1.23	1.11	.49
11. Pokušavam zaboraviti tu svađu.	.51	.53	1.64	1.13	.60
12. Radim sve kao da se nisam posvađao.	.47	.44	1.54	1.09	.53
13. Ne želim se sjećati tog događaja.	.46	.53	1.57	1.11	.61
<i>Karakteristični korijen= 1.98 (1.80% objašnjene varijance)</i>					

Tablica 5. nastavak

TVRDNJA	β	h^2	M	σ	$r_{i,ti}$
Rješavanje problema					
1. Odlučim da ću sve učiniti kako bih se pomirio.	.59	.46	2.17	0.92	.63
2. Učinim sve kako bismo se pomirili.	.54	.43	2.07	0.97	.61
3. Potrudim se da se više ne svađam.	.50	.42	2.34	0.90	.58
4. Smišljam načine kako što bezbolnije prestati sa sukobom.	.48	.50	1.90	1.02	.63
5. Puno vremena trošim pokušavajući se pomiriti.	.48	.39	1.52	0.94	.54
6. Koncentriram se na ono što trebam učiniti kako bismo se pomirili.	.47	.50	1.82	0.99	.59
7. Razmišljam što je najbolje napraviti kako bih popravio situaciju.	.43	.40	2.01	0.96	.55
<i>Karakteristični korijen= 1.59 (1.45% objašnjene varijance)</i>					
Maštanje					
1. Maštam da se ta svađa nije dogodila.	-.69	.57	1.52	1.18	.64
2. Maštam o tome da se dogodi neko čudo i izbriše tu svađu.	-.66	.53	1.47	1.20	.62
3. Zamišljam kako sam se pomirio i da više nismo posvađani.	-.55	.46	1.75	1.13	.60
4. Poželim da se ta svađa nikada nije dogodila.	-.54	.55	2.17	1.05	.64
5. Maštam o tome da sam na nekom drugom mjestu i u drugom vremenu.	-.52	.45	1.39	1.15	.49
6. Poželim da ta svađa jednostavno prođe.	-.49	.50	2.18	1.01	.59
7. Poželim da mogu popraviti tu situaciju.	-.39	.50	2.09	1.03	.54
<i>Karakteristični korijen= 1.44 (1.31% objašnjene varijance)</i>					
Socijalna podrška roditelja					
1. Tražim od roditelja da mi pomognu razriješiti sukob.	.83	.70	1.24	1.10	.77
2. Razgovaram s roditeljima kako se više ne bih loše osjećao.	.78	.68	1.49	1.12	.76
3. Savjetujem se s mamom ili tatom što učiniti kada se posvađam s drugima.	.77	.67	1.43	1.12	.77
4. Razgovaram s roditeljima kako bi mi pomogli razriješiti sukob.	.76	.65	1.41	1.13	.73
5. Očekujem da me roditelji utješe.	.69	.55	1.42	1.14	.71
6. Pokušavam dobiti simpatije i razumijevanje od roditelja.	.59	.46	1.29	1.12	.63
<i>Karakteristični korijen= 1.40 (1.28% objašnjene varijance)</i>					
Pozitivno mišljenje					
1. Ohrabrujem se i kažem sebi kako ja mogu riješiti nastali problem.	.55	.50	1.83	1.05	.62
2. Kažem sam sebi da će drugi put biti bolje.	.53	.49	1.92	1.04	.64
3. Razmišljam kako se ustvari i nismo jako posvađali.	.52	.38	1.58	1.03	.56
4. Kažem sam sebi kako se zbog svađe ne treba uznemirivati.	.49	.50	1.64	1.04	.58
5. Uvjeravam se kako se mogu pomiriti.	.45	.49	1.92	1.07	.57
6. Pokušavam naučiti nešto iz te situacije kako bih drugi put bolje postupio.	.45	.39	1.88	1.07	.55
<i>Karakteristični korijen= 1.22 (1.11% objašnjene varijance)</i>					
Kontrola emocija i umanjivanje problema					
1. Zadržim svoje osjećaje za sebe i ne pokazujem drugima kako se osjećam.	.59	.39	1.47	1.07	.50
2. Ne želim da drugi znaju kako se osjećam kada se posvađam.	.56	.38	1.46	1.06	.47
3. Ne dozvoljavam da me obuzme tuga, ljutnja ili strah jer me to ometa u radu.	.50	.35	1.63	1.12	.46
4. Ne želim pokazati da me svađa uznemirila.	.45	.36	1.45	1.06	.48
5. Mislim kako uopće nije važno to što sam se posvađao.	.38	.41	1.24	1.09	.44
6. Kažem sam sebi kako nije tako strašno posvađati se.	.37	.38	1.48	1.07	.46
7. Pokušavam ostati smiren i ništa ne radim nekontrolirano.	.36	.36	1.81	1.05	.39
8. Pitam se je li uopće važno s tim osobama biti dobar.	.34	.34	1.35	1.11	.42
<i>Karakteristični korijen= 1.14 (1.04% objašnjene varijance)</i>					
Zanemarivanje drugih aktivnosti					
1. Odogodim druge obveze kako bih mogao riješiti problem.	-.62	.50	1.08	1.01	.64
2. Pokušavam zanemariti druge obveze kako bih imao više vremena za rješenje tog problema.	-.58	.52	1.09	0.98	.61
3. Manje vremena trošim na druge aktivnosti poput učenja i sporta kako bih uspio izgladiti sukob.	-.57	.47	0.96	0.97	.63
4. Zanemarujem druge aktivnosti kako bih se više družio s prijateljima.	-.56	.38	1.30	0.99	.53
<i>Karakteristični korijen=1.00 (0.91% objašnjene varijance)</i>					

β = faktorska zasićenja iz matrice obrasca; h^2 = komunalitet; $r_{i,ti}$ = korelacija tvrdnje s ukupnim rezultatom

U ovom se radu neće koristiti faktorska analiza drugoga reda na subskalama Skale suočavanja s interpersonalnim sukobom. Te će skale (Tablica 6) biti konstruirane tako da se po česticama podudaraju sa skalama suočavanja s dobivanjem loše ocjene, kako bi se moglo odgovoriti na pitanje međusituacijske stabilnosti i učestalosti korištenja istih strategija u različitim stresnim situacijama. Faktori drugoga reda na toj skali ne podudaraju se u potpunosti s faktorima drugoga reda dobivenim na Skali suočavanja s dobivanjem loše ocjene. Na Skali suočavanja s interpersonalnim sukobom subskala Odustajanja ima veće zasićenje na faktoru emocionalne reaktivnosti umjesto na faktoru Udaljavanje od problema, subskala Zanimarivanja drugih aktivnosti također ima veće zasićenje na faktoru emocionalne reaktivnosti umjesto na faktoru usmjerenost na izvor i rješavanje problema, a subskala Molitva ima najviše zasićenje na faktoru socijalne podrške umjesto na faktoru usmjerenosti na izvor i rješavanje problema. Subskala Pozitivno mišljenje, koja se nije izdvojila niti u jedan faktor pri faktorskoj analizi Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene, ima najviše zasićenje na faktoru Udaljavanje od problema.

Kada bi se na upitniku Suočavanja s interpersonalnim sukobom konstruirale skale prema rezultatima faktorske analize drugoga reda, to bi ih učinilo neusporedivim sa skalama dobivenim prema faktorima drugoga reda na Skali suočavanja s dobivanjem loše ocjene.

Tablica 6. Deskriptivni podaci, pouzdanost i korelacije među skalama suočavanja s interpersonalnim sukobom

Skala	M ^a	σ	α	1	2	3
1 Udaljavanje od problema	1.41	0.56	.80			
2 Usmj. na izvor i rješ. probl.	1.39	0.57	.63	.49**		
3 Socijalna podrška	1.31	0.70	.75	.54**	.53**	
4 Emocionalna reaktivnost	0.88	0.72	.89	.47**	.33**	.31**

^a Aritmetičke sredine skala podijeljene su s brojem subskala. Skale su formirane tako da budu usporedive sa skalama suočavanja s dobivanjem loše ocjene.

** p<0.01

Stabilnost suočavanja s različitim stresnim događajima

Situacijska stabilnost suočavanja utvrđena je korelacijom usporedivih skala i subskala dobivenih običnom linearnom kombinacijom čestica i korelacijom faktorskih bodova. Pregledom Tablice 7 vidljivo je da najvišu povezanost rezultata na skalama suočavanja s različitim stresnim događajima dobivamo na skali emocionalne reaktivnosti. Tek nešto nižu povezanost dobivamo na skali i subskalama udaljavanja od problema. Povezanost korištenja socijalne podrške u različitim stresnim situacijama je također relativno visoka na razini skale, dok na razini subskala varira te je najmanja za socijalnu podršku prijatelja, a najviša za

socijalnu podršku brata/sestre. Skala usmjerenosti na izvor i rješavanje problema ukazuje na nešto nižu povezanost rezultata u različitim stresnim situacijama pri čemu, na razini subskala, postoje znatne razlike u stupnju povezanosti. Zanimarivanje drugih aktivnosti u raznim stresnim situacijama ima vrlo nisku, a Molitva visoku povezanost rezultata u različitim stresnim situacijama.

Tablica 7. Provjera faktorske stabilnosti subskala i stabilnosti korištenja strategija suočavanja u različitim stresnim situacijama

Skale	Subskale	r	r _(f. bodovi)
Udaljavanje od problema (r=.71)	Ignoriranje	.53	.49
	Distrakcija i opušt. (izbjegavanje)	.50	.32
	Humor	.56	.53
	Mašta	.57	.55
	Kontrola emocija	.56	.48
	Odustajanje	.42	.32
Usmjerenost na izvor i rješavanje problema (r=.43)	Samookrivljavanje	.38	.27
	Rješavanje problema	.30	.28
	Zanimarivanje drugih aktivnosti	.21	.18
	Molitva	.67	.69
Socijalna podrška (r=.65)	Soc. pod. prijatelja	.42	*
	Izražavanje emocija	.48	*
	Soc. pod. roditelja	.52	.51
	Soc. pod. brata/sestre	.61	.61
Emocionalna reaktivnost (r=.75)		.75	.73

Sve korelacije su značajne na razini $p < 0.01$.

* Faktori se nisu izdvojili u obje skale – ne mogu se računati faktorski bodovi.

Faktorska je stabilnost utvrđena korelacijom faktorskih bodova koji predstavljaju ponderirane rezultate koje su ispitanici postigli na izdvojenim faktorima (Tablica 7). Ni jedan se koeficijent ne približava vrijednosti 0.80 koju neki autori smatraju potrebnom za zaključak o identičnosti ekstrahiranih faktora (Levine, 1990 – kriterij se odnosi na koeficijent kongruencije). Iz navedenoga se može zaključiti da faktorska struktura skala suočavanja ne zadržava stabilnost kada se skala primjeni na različite stresne situacije.

RASPRAVA

Analiza i stabilnost faktorske strukture skala

Kombiniranjem teorijskoga i empirijskoga pristupa utvrđene su kognicije, ponašanja i emocije koje djeca i mlađi adolescenti koriste pri suočavanju sa situacijom dobivanja loše ocjene ili situacijom interpersonalnoga sukoba.

Eksploratornom je faktorskom analizom provjereno grupiranje tako dobivenih čestica u skale i subskele. Rezultati takve empirijske provjere upućuju na dva opća zaključka. Empirijski dobiveno grupiranje čestica u određenoj se mjeri poklapa s teorijski pretpostavljenim grupiranjem čestica, uz neke iznimke. Također, faktorske strukture skala suočavanja s dobivanjem loše ocjene i interpersonalnim sukobom poklapaju se u velikoj mjeri, ali i tu postoje određene razlike. Navedene razlike treba detaljnije razmotriti.

Nisu se sve predviđene uže kategorije suočavanja izdvojile u zasebne faktore. Neke su se uže kategorije grupirale. Pri tome se, uglavnom, nisu grupirale onako kako je teorijski pretpostavljeno, po formi ili cilju suočavanja.

Podjela problemu usmjerenoga suočavanja na kognitivne i bihevioralne strategije nije empirijski potvrđena i ti su se oblici rješavanja problema izdvojili u isti faktor. To je u skladu s nalazima drugih autora koji, iako konceptualno razlikuju kognitivne i bihevioralne strategije, također dobivaju slično empirijsko grupiranje čestica (Brodzinsky i sur., 1992). Autori koji zadržavaju podjelu na kognitivno i bihevioralno približavanje problemu, tu podjelu uglavnom ne provjeravaju empirijski (Ebata i Moos, 1991). Potiskivanje alternativnih aktivnosti te Samookrivljavanje i preuzimanje odgovornosti izdvojili su se u zasebne faktore što sugerira da te strategije ne moraju odražavati isključivo usmjerenost na izvor i rješavanje problema. Ipak, na faktorskoj analizi drugoga reda, sve do sada navedene subskele imaju najviša zasićenja na faktoru (prema kojem je konstruirana i istoimena skala) USMJERENOST NA IZVOR I RJEŠAVANJE PROBLEMA, što potvrđuje njihovo teorijsko svrstavanje u širu kategoriju suočavanja zvanu Problemu usmjerenom suočavanje.

S druge strane, podjela na ponašajno i kognitivno odustajanje ima veću empirijsku podršku u rezultatima faktorske analize. Subskele ponašajnoga odustajanja uglavnom su se izdvojile u jedan faktor koji je nazvan Distrakcija i izbjegavanje (Skala suočavanja s dobivanjem loše ocjene) ili Distrakcija i opuštanje (Skala suočavanja s interpersonalnim sukobom). Subskele kognitivnoga odustajanja pokazale su kompleksniju faktorsku strukturu i izdvojile su se u faktore Ignoriranje, Maštanje, Molitva i Odustajanje. Ovakvo empirijsko razlikovanje ponašajnoga i kognitivnoga odustajanja poklapa se s nalazima Brodzinskog i sur. (1992), koji su utvrdili da se bihevioralno i kognitivno izbjegavanje empirijski izdvajaju u različite skale, za razliku od bihevioralnoga i kognitivnoga rješavanja problema.

Subskala Odustajanje u sebi obuhvaća i kognitivne i bihevioralne elemente, što opravdava njezino izdvajanje u zaseban faktor. Subskala Molitva ima visok koeficijent pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije i izdvaja se u zasebnu subskalu vjerojatno zbog toga što su odgovori koje ispitanici daju na toj subskali znatno određeni osobnim i obiteljskim odnosom prema religiji. Djeca koja nisu vjernici dosljedno zaokružuju najmanje vrijednosti na česticama koje pripadaju toj subskali. Može se pretpostaviti da toj djeci religiozno uvjerenje nije jedan od dostupnih

izvora za suočavanje sa stresnom situacijom. U faktorskoj analizi drugoga reda ta se subskala ne izdvaja u faktor Udaljavanje od problema već u faktor Usmjerenost na izvor i rješavanje problema. To ukazuje na mogućnost da kod djece (za razliku od odraslih) rezultati na toj subskali ne odražavaju kognitivno odustajanje, manje zrelo ili neurotsko suočavanje (McCrae, 1984), nego specifičan oblik usmjerenosti na izvor i rješavanje problema. Učenik koji nakon dobivanja loše ocjene koristi molitvu mora priznati sam sebi da problem postoji, što isključuje mogućnost kognitivne reinterpretacije i umanjivanja problema. Korištenje molitve povezano je s visokim rezultatima na subskali Mašte, Samookrivljavanja i Socijalne podrške roditelja, što upućuje na osjećaj osobne odgovornosti za dobivanje loše ocjene i usmjerenost na izvore socijalne podrške koji mogu pružiti instrumentalnu i emotivnu podršku pri rješavanju problema.

Iako smo faktorskom analizom prvoga reda dobili empirijsku potvrdu za razlikovanje jedne subskale ponašajnog odustajanja i više subskala kognitivnoga odustajanja, rezultati faktorske analize drugoga reda pokazuju da sve navedene subskale (osim subskale Molitva) imaju najviša zasićenja na jednom faktoru koji je, kao i istoimena skala, nazvan UDALJAVANJE OD PROBLEMA.

Empirijski dobiveni rezultati ne podržavaju ni teorijsku podjelu suočavanja prema funkciji socijalne podrške. Nije dobiveno grupiranje čestica socijalne podrške na instrumentalnu i emocionalnu socijalnu podršku, već isključivo grupiranje čestica socijalne podrške prema izvoru socijalne podrške. Tako su se u zasebne faktore izdvojile subskale Socijalna podrška braće/sestara, Socijalna podrška roditelja i Socijalna podrška prijatelja (u svakoj se subskali nalaze čestice koje se odnose i na emocionalnu i na instrumentalnu socijalnu podršku). Slične nalaze navode Carver i sur. (1989). Njihova empirijska provjera ne podržava razlikovanje instrumentalne i emocionalne socijalne podrške, ali oni u formiranju svoga upitnika ipak zadržavaju navedenu teorijsku podjelu. Iako se prema teoriji i nekim do sada konstruiranim skalama poput one koju je konstruirala Vulić-Prtorić (2002), pretpostavlja podjela traženja socijalne podrške prema izvoru na socijalnu podršku obitelji i socijalnu podršku prijatelja, u ovom se istraživanju traženje socijalne podrške obitelji dalje podijelilo na podršku roditelja i podršku braće i sestara. Pri pokušaju objašnjenja takvoga rezultata moramo uzeti u obzir dvije informacije. U skali koju je konstruirala Vulić-Prtorić šest čestica čini skalu Socijalna podrška obitelji, od čega se samo jedna odnosi na traženje socijalne podrške brata ili sestre i ima malo zasićenje na pripadajućem faktoru (0.28). Također, treba primijetiti da u ovom istraživanju subskala Socijalna podrška brata/sestre ima najviši koeficijent pouzdanosti. To ne mora biti rezultat samo visoke sadržajne homogenosti subskale. To može biti i posljedica činjenice da određen broj ispitanika nema brata ili sestru ili ne žive u istom kućanstvu, pa ti ispitanici dosljedno zaokružuju najmanje vrijednosti na česticama koje pripadaju toj subskali. Sličnu smo situaciju opisali i kod subskale Molitva. Sve navedeno dodatno problematizira korištenje tih dviju subskala u mjerama suočavanja sa

stresom. Moguće je da rezultati na tim subskalama u većoj mjeri odražavaju dostupnost izvora za suočavanje sa stresom nego samo korištenje strategija suočavanja sa stresom. Također, korištenje socijalne podrške braće i sestara, roditelja i prijatelja može imati različitu instrumentalnu vrijednost u različitim stresnim situacijama (npr. loša ocjena ili sukob s poznicima). Subskale Socijalna podrška roditelja, Socijalna podrška braće/sestara i Socijalna podrška prijatelja u faktorskoj analizi drugoga reda izdvojile su se, prema očekivanjima, u faktor i istoimenu skalu SOCIJALNE PODRŠKE.

Faktorskom je analizom empirijski potvrđeno izdvajanje EMOCIONALNE REAKTIVNOSTI u zasebnu skalu. Taj je konstrukt, također prema teorijskim očekivanjima, objedinio tri uže kategorije koje se nisu izdvojile kao zasebni faktori: neprimjerene/agresivne reakcije, ventiliranje emocija i okrivljavanje drugih. Navedene su strategije objedinjene i u istoimenoj subskali Skale suočavanja sa stresom za djecu i adolescente (Vulić-Prtorić, 2002). Izdvajanje tih strategija u zasebnu skalu ide u prilog pretpostavki koju su iznijeli Compas (1987) te Compas i sur. (2001) prema kojima postoji potreba za razgraničenjem pojma reaktivnosti, temperamenta i pojma suočavanja. Za sada se emocionalna reaktivnost još uvijek određuje kao oblik emocijama usmjerenoga suočavanja i poput izbjegavanja pripada u palijativne strategije koje donose trenutno ublažavanje napetosti, ali ne pridonose rješavanju problema i pripadaju u manje zrele oblike suočavanja (Vulić-Prtorić, 2002). Treba razlikovati tako određenu emocionalnu reaktivnost od konstrukta kojem Larsen i Diener (1987) daju isti naziv, ali ga drugačije definiraju, stavljajući naglasak na intenzitet kojim pojedinci doživljavaju emocije različitoga hedonskog tona.

Izražavanje emocija izdvojilo se u zaseban faktor u faktorskoj analizi Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene. Tako je empirijski potvrđena teorijska pretpostavka o razlikovanju izražavanja emocija i ventiliranja emocija. Iako se očekivalo da će Kontrola emocija biti suprotan pol Izražavanju emocija i da će se objединiti u isti faktor, te su se dvije strategije u faktorskoj analizi prvoga reda izdvojile u zasebne faktore. U faktorskoj analizi drugoga reda Izražavanje emocija imalo je najviše zasićenje na faktoru SOCIJALNE PODRŠKE, gdje se izdvojila uz subskale socijalne podrške prijatelja, roditelja i braće/sestara. Time je istaknuta socijalna komponenta te strategije, za razliku od ventiliranja emocija koje često prati suprotstavljanje drugima i veća usmjerenost na sebe. Kontrola emocija u faktorskoj analizi drugoga reda izdvojila se u faktor UDALJAVANJE OD PROBLEMA. Na osnovu toga možemo pretpostaviti da je cilj te strategije palijativno djelovanje na neugodna emocionalna stanja, što tu strategiju razlikuje od Izražavanja emocija kod koje se neugodna emocionalna stanja privremeno mogu i pojačati.

Zadnjom teorijskom kategorijom suočavanja nazvanom reinterpretacija pretpostavljeno je postojanje četiriju potkategorija suočavanja: umanjivanje problema, traženje pozitivnoga, ohrabrivanje i humor. U kontekstu akademskoga neuspjeha samo su se čestice subskale Humora izdvojile u zaseban i interpretabilan

faktor. Čestice koje su se odnosile na umanjivanje problema, traženje pozitivnoga i ohrabrivanje nisu se izdvojile ni u zaseban faktor, niti su imale značajnija zasićenja na drugim, zadržanim faktorima, tako da su na kraju izostavljene iz Skale suočavanja s dobivanjem loše ocjene. S druge strane, faktorska analiza čestica suočavanja s interpersonalnim sukobom rezultirala je zasebnim faktorom nazvanim Humor i faktorom koji je nazvan Pozitivno mišljenje, a obuhvaća čestice koje se odnose na umanjivanje problema, traženje pozitivnoga u situaciji i ohrabrivanje. Navedeni rezultati predstavljaju primjer efekta koji na faktorsku strukturu upitnika suočavanja sa stresom ima stresna situacija na koju je ispitanik usmjeren. Možemo samo pretpostaviti da je dobivanje negativne ocjene intenzivan i dobro definiran stresni događaj koji je teško reinterpreterirati na način da mu se umanju važnost ili da se sagledaju pozitivne strane takvoga događaja.

Razlika u faktorskoj strukturi dvaju upitnika primijenjenih na akademski i interpersonalni stresni događaj odnosi se i na bihevioralnu komponentu odustajanja. U primjeni skale na akademski stresni događaj taj je faktor nazvan Distrakcija i izbjegavanje, dok je u primjeni na interpersonalni sukob taj faktor nazvan Distrakcija i opuštanje.

Izražavanje emocija u akademskoj stresnoj situaciji čini samostalan faktor, dok se u interpersonalnoj stresnoj situaciji spaja s faktorom socijalne podrške prijatelja. To dodatno potvrđuje izrazitu socijalnu komponentu te strategije.

Preostali faktori po sadržaju čestica koje imaju najviše zasićenje na njima vrlo su slični i stoga lako usporedivi.

Sve navedeno upućuje na zaključak da je primjena skala suočavanja u kontekstu različitih stresnih situacija rezultirala donekle različitim faktorskim strukturama. Faktorski bodovi u nekim slučajevima nisu mogli biti korelirani jer se u dvije faktorske analize nisu izdvojili isti faktori. Tumačenje nekih korelacija među faktorskim bodovima otežano je jer su različite čestice imale visoka zasićenja na istoimenim faktorima u različitim faktorskim analizama. To je posebno naglašeno u slučaju faktora koji je nazvan Distrakcija i izbjegavanje u kontekstu suočavanja sa školskim neuspjehom i Distrakcija i opuštanje u kontekstu suočavanja s interpersonalnim sukobom. To može biti uzrokom niskih korelacija među faktorskim bodovima. Korelacije među faktorskim bodovima nisu dovoljno visoke da bi se moglo zaključiti da je faktorska struktura upitnika suočavanja primijenjenih na različite stresne situacije stabilna.

U ovom istraživanju ostaje otvoreno pitanje u kojoj mjeri te razlike možemo pripisati tome što su čestice u skalama suočavanja s akademskim i interpersonalnim stresnim događajem sadržajno prilagođene samom događaju. Uz pretpostavku da prilagodbe nisu imale značajniji utjecaj, možemo smatrati da ovaj nalaz podržava tvrdnju kako mijenjanje faktorske strukture upitnika suočavanja primijenjenih na različite stresne situacije ne odražava psihometrijski nedostatak primijenjenih instrumenata, već razlike u načinima suočavanja koje ispitanici koriste u tim situacijama (Dunkel-Schetter i sur., 1992).

Dobiveni rezultati pokazuju da neki oblici suočavanja jednostavno nisu primjenjivi u nekim situacijama. Tako se, npr., čestice koje se odnose na pozitivnu reinterpretaciju nisu izdvojile kao zasebne subskale u kontekstu akademskoga stresnog događaja, ali jesu u kontekstu interpersonalnoga stresnog događaja. Učeniku je teško lošu ocjenu reinterpretirati kao nevažnu ili kao dobru situaciju, za razliku od prolazne svađe s prijateljima ili poznanicima. Izražavanje emocija u kontekstu interpersonalnoga sukoba izdvaja se u isti faktor kao i traženje socijalna podrške prijatelja, a u kontekstu akademskoga stresnog događaja te se dvije subskale izdvajaju u različite faktore. U situaciji dobivanja loše školske ocjene izražavanje emocija ne mora biti usmjereno samo na prijatelje. Vjerojatnije je da će biti usmjerena i na roditelje i na učitelje, u onoj mjeri u kojoj se žele umanjiti posljedice dobivanja loše ocjene. U situaciji svađe s prijateljima izražavanje emocija u najvećoj se mjeri odnosi na komunikaciju s prijateljima i stoga je usko vezana uz traženje socijalne podrške prijatelja, s kojom se izdvaja u isti faktor. Aktivno izbjegavanje stresne situacije u slučaju dobivanja loše ocjene svrstalo se uz čestice koje opisuju distrakciju, dok se u kontekstu interpersonalnoga sukoba svrstalo uz strategije odustajanja. Ako je učenik odustao od pokušaja rješenja konfliktne situacije s prijateljima ili poznanicima, dosljedno će izbjegavati izvor te konfliktne situacije. S druge strane, iako je odustao od ispravka loše ocjene, učenik će vrlo teško izbjeći sve situacije koje ga podsjećaju na školski neuspjeh (u školu mora dolaziti redovito i suočiti se sa stalnim nezadovoljstvom roditelja ili nastavnika). Izbjegavanje svega što učenika podsjeća na lošu ocjenu može biti potpomognuto preusmjeravanjem pažnje, što može rezultirati svrstavanjem izbjegavanja i distrakcije u isti faktor. Navedeni su samo neki primjeri efekta koje različiti stresni događaji mogu imati na faktorsku strukturu upitnika suočavanja.

Provjera stabilnosti suočavanja u različitim stresnim situacijama

Analiza situacijske stabilnosti suočavanja provodi se postupkom sličnim provjeri stabilnosti faktorske strukture. Situacijsku stabilnost suočavanja uglavnom su ispitala istraživanja koja na istom uzorku ispitanika razmatraju suočavanje s više različitih stresnih situacija ili više jasno definiranih kategorija stresnih situacija. Neka su istraživanja promatrala suočavanje i/ili emocije koje se javljaju u stresnoj situaciji u okviru različitih faza istoga stresnog događaja kao što su faze anticipacije, faza samog događaja i faza oporavka (Folkman i Lazarus, 1988; Peterson, 1989; Peterson i sur., 1990). U ovom istraživanju korelirani su odgovori koje su ispitanici dali pri ispunjavanju skala suočavanja s dvije jasno definirane kategorije stresnih situacija. Tako je utvrđena relativna stabilnost rezultata ispitanika (ili stabilnost ranga ispitanika) u korištenju pojedine strategije suočavanja. Ovakvim istraživanjem, u kojem se koriste usporedive (ali ne identične) skale, primijenjene na razne stresne situacije, nije moguće utvrditi apsolutnu stabilnost strategija analizom promjena u učestalosti korištenja iste

strategije u raznim stresnim situacijama, što je zaseban pokazatelj međusituacijske stabilnosti.

Korelirane skale i subskale sastavljene su kao obični linearni kompoziti čestica koje čine pojedinu skalu ili subskalu (pri tome čestice nisu diferencijalno ponderirane). To predstavlja i objašnjenje najuočljivije karakteristike koeficijentata korelacija prikazanih u Tablici 7. Koeficijenti korelacija dobiveni na faktorskim bodovima uglavnom su niži ili podjednaki koeficijentima korelacija dobivenim na subskalama suočavanja. To je rezultat diferencijalnoga ponderiranja čestica prije njihovog zbrajanja u faktorske bodove (svaka čestica ne mora imati podjednak ponder u različitim faktorskim analizama koje su dobivene primjenom skala na različite stresne događaje). U slučaju koreliranja faktorskih bodova, korelacije odražavaju stupanj povezanosti u korištenju pojedine strategije u dvije stresne situacije i razlike u faktorskoj strukturi upitnika. U slučaju koreliranja skala i subskala koje su dobivene običnim zbrajanjem čestica, visina koeficijenta korelacije uglavnom se odnosi na stupanj povezanosti korištenja iste strategije u različitim situacijama.

Neki autori (Folkman i sur., 1986b; Lazarus, 1990) navode da postoje izražene razlike u dosljednosti korištenja različitih strategija suočavanja u različitim situacijama. Korištenje strategija suočavanja usmjerenih na izvor i rješavanje problema manje je stabilno u različitim stresnim situacijama i u većoj je mjeri određeno kontekstualnim faktorima, dok je korištenje strategija suočavanja usmjerenih na emocije stabilnije u različitim stresnim situacijama i uglavnom je pod utjecajem faktora ličnosti. Compas i sur. (1988) također su dobili nisku do umjerenu povezanost korištenja problemu usmjerenih strategija u situacijama akademskoga i interpersonalnoga stresnog događaja (0.33 za dječake i 0.43 za djevojčice). Povezanost korištenja emocijama usmjerenih strategija u različitim stresnim situacijama bila je neznatno viša na poduzorku djevojčica (0.42 kod dječaka i 0.43 kod djevojčica).

Na isti zaključak navode korelacije korištenja istih strategija u dvjema različitim stresnim situacijama dobivene u ovom istraživanju. Iako su sve pozitivne i statistički značajne, uočljivo je da najviši stupanj povezanosti pokazuju rezultati na skali Emocionalna reaktivnost. Korelacije dobivene na subskalama koje se odnose na ublažavanje emocija izazvanih stresnim događajem su nešto niže, ali kada se te subskale zbroje u skalu UDALJAVANJE OD PROBLEMA, dobiva se relativno visok koeficijent korelacije ($r=0.71$). Nešto su niže korelacije koje se odnose na traženje socijalne podrške i odustajanje, dok se najniže korelacije odnose na subskale koje su se u faktorskoj analizi drugoga reda izdvojile u faktor usmjerenosti na izvor i rješavanje problema s izuzetkom subskale Molitva, kod koje je koeficijent korelacije viši (0.67).

Vrlo visoka povezanost stupnja emocionalne reaktivnosti u različitim stresnim situacijama podržava pretpostavku o biološkim osnovama osobina ličnosti i temperamenta (Fulgosi, 1994), koji mogu biti u pozadini takvih reakcija. Pojedinci

koji vrlo intenzivno doživljavanju emocije različitoga hedonskog tona, što je definicija emocionalne reaktivnosti koju su ponudili Larsen i Diener (1987), uglavnom se usmjeravaju samo na emocionalne aspekte podražajne situacije i češće personaliziraju i generaliziraju emocije (Kardum i Tićac, 1993). Time se može objasniti vrlo visok stupanj podudaranja njihovih emocionalnih reakcija u različitim stresnim situacijama.

Osoba koja je sklona vrlo emocionalno reagirati na stresan događaj može pribjeći korištenju strategija koje ublažavaju neugodne emocije, kao što su ignoriranje, distrakcija, humor, mašta, kontrola emocija i odustajanje. Lazarus (1990) ih smatra strategijama usmjerenim na emocije, McCrae (1984) ih naziva neurotskim oblicima suočavanja, a oba se autora slažu da te reakcije pokazuju najveću dosljednost u različitim stresnim situacijama. Za takve se strategije smatra da su pod većim utjecajem osobina ličnosti. S druge strane imamo strategije koje isti autori nazivaju problemu usmjerenim strategijama ili zrelim oblicima suočavanja koji su pod većim utjecajem posebnih zahtjeva svake situacije i kontekstualnih faktora. U skladu s navedenim, najniža povezanost dobivena je na subskalama Rješavanje problema, Zanemarivanje drugih aktivnosti i Samookrivljavanje. Učenici su manje skloni korištenje navedenih strategija generalizirati na različite situacije, a pojedine strategije ne moraju biti ni primjenjive u raznim situacijama. Primjenjivost strategije suočavanja na razne stresne situacije i neki osobni (religioznost) i okolinski (obitelj, odgoj) čimbenici mogu objasniti visoku podudarnost u korištenju Molitve u situaciji akademskoga i interpersonalnoga stresnog događaja, iako se ta strategija u faktorskoj analizi drugoga reda svrstava među strategije usmjerene na izvor i rješavanje problema. Dostupnost izvora za suočavanje može biti još jedna odrednica stabilnosti korištenja nekih strategija suočavanja u raznim stresnim situacijama. To se posebno odnosi na strategije traženja socijalne podrške. Iako pojedinci mogu biti različito skloni traženju socijalne podrške ili aktiviranju postojećih izvora socijalne podrške (što razlikuje mjere suočavanja od drugih mjera percipirane ili stvarne socijalne podrške), traženje socijalne podrške donekle ovisi i o stvarnoj prisutnosti ili percepciji prisutnosti socijalne podrške. To je vidljivo iz podatka da najveću povezanost rezultata u situaciji akademskoga i interpersonalnoga stresnog događaja dobivamo na subskali traženja socijalne podrške brata/sestre, pri čemu se ne može zanemariti činjenica da dio ispitanika nema brata ili sestru, pa stoga ne koristi tu strategiju ni u jednoj stresnoj situaciji. Ako pojedinac nema dobro razvijenu mrežu socijalne podrške prijatelja, to će se odraziti na njegovo traženje socijalne podrške prijatelja u svim stresnim situacijama. Ukupni odnosi učenika s roditeljima također mogu utjecati na traženje socijalne podrške roditelja u raznim stresnim situacijama, iako su ponekad roditelji dobar izvor socijalne podrške za neke stresne situacije, a loš izvor socijalne podrške za druge stresne situacije. Ne treba zanemariti ni osobine učenika kao čimbenike stabilnosti oslanjanja na socijalnu podršku, posebno kod subskale Izražavanja emocija. Ta se subskala u faktorskoj analizi drugoga reda izdvojila u faktor Traženje socijalne podrške i jasno se razgraničila od

emocionalne reaktivnosti i strategija za ublažavanje neugodnih emocija. Učenici koji su manje emocionalno ekspresivni ili nemaju razvijene vještine izražavanja emocija slično će se ponašati u raznim stresnim situacijama. To može biti objašnjenje relativno visoke povezanost rezultata u različitim stresnim situacijama na subskali Izražavanje emocija.

Causey i Dubow (1992) su također na uzorku djece provjeravali situacijsku stabilnost suočavanja koreliranjem strategija u situaciji akademskoga i interpersonalnoga strasora. U usporedbi s rezultatima ovoga istraživanja, oni su dobili nešto više koeficijente korelacija. To se može objasniti razlikama u konstrukciji skala. Navedeni su autori primijenili isti upitnik s različitim uputama koje su ispitanike usmjeravale na različite stresne situacije, bez prilagođivanja sadržaja čestica različitim stresnim situacijama. Također, imali su nešto mlađe ispitanike (4. do 6. razred osnovne škole) pa su viši koeficijenti korelacija u skladu s nalazima o većoj situacijskoj stabilnosti suočavanja kod mlađih ispitanika (Wills, 1986; Compas i sur., 1988; Aldwin, 1994). Djeca mogu imati na raspolaganju manji broj strategija suočavanja, njihove strategije mogu biti manje diferencirane ili mogu imati poteškoće u percepciji različitih zahtjeva koji su vezani uz različite situacije (Ayers i sur., 1998).

ZAKLJUČAK

Dobiveni rezultati upućuju na zaključak da je primjena skala suočavanja u kontekstu različitih stresnih situacija rezultirala različitim faktorskim strukturama. Korelacijska je analiza potvrdila nalaze istraživanja provedenih na odraslim ispitanicima. Emocijama usmjerene strategije suočavanja pokazale su veću situacijsku stabilnost od strategija usmjerenih na izvor i rješavanje problema.

Razlike u faktorskoj strukturi istoga upitnika suočavanja primijenjenoga na različite stresne situacije upućuju na potrebu proučavanja suočavanja s konkretnom stresnom situacijom ili uobičajenoga suočavanja sa skupom sadržajno homogenih i dobro definiranih stresnih situacija (npr. dobivanje loše ocjene). Sukob s prijateljima/poznancima predstavlja po sadržaju heterogeniju stresnu situaciju. To se odrazilo na metrijske karakteristike upitnika (nemogućnost dobivanja pouzdanih i interpretabilnih faktora drugog reda).

Treba uzeti u obzir da razlike u faktorskim strukturama upitnika suočavanja sa stresom mogu dijelom proizlaziti i iz manjih sadržajnih prilagođavanja tvrdnji. Neke su tvrdnje prilagođene akademskom stresnom događaju (Provodim više vremena učeći predmet iz kojeg sam dobio lošu ocjenu.) ili socijalnom stresnom događaju (Puno vremena trošim pokušavajući se pomiriti.). Veće podudaranje strategija korištenih u različitim situacijama dobiva se u istraživanjima koja su suočavanje s različitim stresnim situacijama mjerila primjenom iste forme upitnika uz promjenu uvodne upute (Causey i Dubow, 1992). Ipak, rezultati ovoga

istraživanja dovode u pitanje opravdanost primjene iste skale za ispitivanje suočavanja s različitim stresnim događajima. Ne može se zanemariti činjenica da svi oblici suočavanja nisu primjereni u raznim stresnim situacijama. Ukoliko prilagodimo skalu i tvrdnje specifičnom stresnom događaju, možemo očekivati određene promjene u faktorskoj strukturi upitnika. To otežava provjeru situacijske stabilnosti strategija, ali osigurava lakše razumijevanje, lakšu samoprocjenu i veću uključenost ispitanika, posebno mlađe djece i adolescenata. Time se posredno povećava i valjanost rezultata dobivenih takvim pristupom.

LITERATURA

- Aldwin, C. M. (1994). *Stress, coping, and development. An integrative perspective*. New York, NY: Guilford Press.
- Amirkhan, J. H. (1990). A factor analytically derived measure of coping: The coping strategy indicator. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1066-1074.
- Arambašić, L. (1994). Provjera nekih postavki Lazarusova modela stresa i načina suočavanja sa stresom. *Doktorska disertacija*. Filozofski fakultet. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Aspinwall, L. G. i Taylor, S. E. (1992). Modeling cognitive adaptation: A longitudinal investigation of the impact of individual differences and coping on college adjustment and performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 989-1003.
- Ayers, T. S., Sandler, I. N. i Twohey, J. (1998). Conceptualization and measurement of coping in children and adolescents. U T. H. Ollendick i R. J. Prinz (Ur.), *Advances in Clinical Child Psychology* (Vol. 20, str. 243-301). New York: Plenum.
- Ayers, T. S., Sandler, I. N., West, S. G. i Roosa, M. W. (1996). A dispositional and situational assessment of children's coping: Testing alternative models of coping. *Journal of Personality*, 64, 923-958.
- Brdar, I. i Rijavec, M. (1997). Suočavanja sa stresom zbog loše ocjene - konstrukcija upitnika. *Društvena istraživanja*, 6, 599-617.
- Brodzinsky, D. M., Elias, M. J., Steiger, C., Simon, J., Gill, M., Hitt, J. C. (1992). Coping scale for children and youth: Scale development and validation. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 13, 195-214.
- Carver, C. S., Scheier, M. F. i Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 267-283.
- Causey, D. L. i Dubow, E. F. (1992). Development of a self-report coping measure for elementary school children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21, 47-59.
- Cohen, F. i Lazarus, R. S. (1973). Active coping processes, coping dispositions, and recovery from surgery. *Psychosomatic Medicine*, 35, 375-389.

- Compas B. E. (1987). Coping with stress during childhood and adolescence. *Psychological Bulletin*, 101, 393-403.
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H. i Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127, 87-127.
- Compas, B. E., Howell, D. C., Phares, V., Williams, R. A. i Ledoux, N. (1989). Parent and child stress and symptoms: An integrative analysis. *Developmental Psychology*, 25, 550-559.
- Compas, B. E., Malcarne, V. L. i Fondacaro, K. M. (1988). Coping with stressful events in older children and young adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 405-411.
- Connor-Smith, J. K., Compas, B. E., Wadsworth, M. E. Thomsen, A. H. i Saltzman, H. (2000). Responses to stress in adolescence: Measurement of coping and involuntary stress responses. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 976-992.
- Dunkel-Schetter, C., Feinstein, L. G., Taylor, S. E. i Falke, R. L. (1992). Patterns of coping with cancer. *Health Psychology*, 11, 79-87.
- Ebata, A. T. i Moos, R. H. (1991). Coping and adjustment in distressed and healthy adolescents. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 12, 33-54.
- Endler, N. S. i Parker J. D. A. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 844 - 854.
- Folkman, S. i Lazarus, R. S. (1988). Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 466-475.
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Dunkel-Schetter, C. DeLongis, A. i Gruen, R. J. (1986a). Dynamics of a stressful Encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 992-1003.
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Gruen, R. J. i DeLongis, A. (1986b). Appraisal, coping, health status, and psychological symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 571-579.
- Fondacaro, M. R. i Moos, R. H. (1987). Social Support and Coping: A Longitudinal analysis. *American Journal of Community Psychology*, 15, 653-673.
- Frydenberg, E. i Lewis, R. (1994). Coping with different concerns: Consistency and variation in coping strategies used by adolescents. *Australian Psychologist*, 29, 45-48.
- Fulgosi, A. (1994). *Biološke osnove osobina ličnosti: Uvod u prirodnoznanstvenu psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Gallagher, D. J. (1996). Personality, coping, and objective outcomes: Extraversion, neuroticism, coping styles, and academic performance. *Personality and Individual Differences*, 21, 421-429.

- Halstead, M., Johnson, S.B. i Cunningham, W. (1993). Measuring coping in adolescents: An application of the Ways of Coping Checklist. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22, 337-344.
- Kardum, I., Hudek-Knežević, J. i Martinac, T. (1998). Odnos između strategija suočavanja i raspoloženja tijekom stresne transakcije. *Društvena istraživanja*, 7 (36/37), 559-579.
- Kardum, I. i Tićac, K. (1993). Emocionalna reaktivnost: validacija konstrukta. *Godišnjak zavoda za psihologiju*, 2, 101-114.
- Krapić, N. i Kardum, I. (2003). Stilovi suočavanja sa stresom kod adolescenata: konstrukcija i validacija upitnika. *Društvena istraživanja*, 12, 613-906.
- Lacković-Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata. Izvori, posrednici i učinci*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lacković-Grgin, K. i Sorić, I. (1997). Korelati prilagodbe studiju tijekom prve godine. *Društvena istraživanja*, 6, 461-475.
- Larsen, R. J. i Diener, E. (1987). Affect intensity as an individual difference characteristic. A review. *Journal of Research in Personality*, 21, 1-39.
- Lazarus, R. S. (1990). Stress, coping and illness. U H. S. Friedman (Ur.), *Personality and disease* (str. 97-120). New York: Wiley.
- Lazarus, R. S. (1999). *Stress and emotion: A new synthesis*. London: Free Association Books.
- Lazarus, R. S. i Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer.
- Levine, M. S. (1990). *Canonical Analysis and Factor Comparison*. London: Sage Publications.
- McCrae, R. R. (1984). Situational determinants of coping responses: Loss, threat, and challenge. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 919-928.
- McCrae, R. R. (1989). Age differences and changes in the use of coping mechanisms. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 44, 161-169.
- McCrae, R. R. i Costa, P. T. (1986). Personality, coping, and coping effectiveness in an adult sample. *Journal of Personality*, 54, 385-405.
- Nunnally, J. C. i Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Pearlin, L. i Schooler, C. (1978). The structure of coping. *Journal of Health and Social Behaviour*, 19, 2-21.
- Peterson, L. (1989). Coping by children undergoing stressful medical procedures: Some conceptual, methodological, and therapeutic issues. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 380-387.
- Peterson, L., Harbeck, C., Chaney, J., Farmer, J. i Thomas, A. M. (1990). Children's coping with medical procedures: A conceptual overview and integration. *Behavioral Assessment*, 12, 197-212.
- Rijavec, M. i Brdar, I. (1997). Coping with school failure: Development of the school failure coping scale. *European Journal of Psychology of Education*, 12, 37-49.

- Rijavec, M. i Brdar, I. (2002). Coping with school failure and self-regulated learning. *European Journal of Psychology of Education*, 17, 177-194.
- Ryan-Wegner, N. M. (1990). Development and psychometric properties of the Schoolagers' Coping Strategies Inventory. *Nursing Research*, 39, 344-349.
- Seiffge-Krenke, I. i Shulman, S. (1990). Coping style in adolescence: A cross-cultural study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21, 351-377.
- Skinner, E. A., Edge, K., Altman, J. i Sherwood, H. (2003). Searching for the structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping. *Psychological Bulletin*, 129, 216-269.
- Sorić, I. (2002). Skale suočavanja s ispitnom situacijom. U K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Čubela i Z. Penezić (Ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*. Svezak 1 (str. 151-154). Zadar: Filozofski fakultet.
- Spirito, A., Stark, L. J. i Williams, C. (1988). Development of a brief coping checklist for use with pediatric populations. *Journal of Pediatric Psychology*, 13, 555-574.
- Stone, A. A., Greenberg, M. A., Kennedy-Moore, E. i Newman, M. G. (1991). Self-report, situation-specific coping questionnaires: What are they measuring? *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 648 - 658.
- Vulić-Prtorić, A. (1997). Koncept suočavanja sa stresom kod djece i adolescenata i načini njegova mjerenja. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 36(13), 135-146.
- Vulić-Prtorić, A. (2002). SUO: *Priručnik za Skalu suočavanja sa stresom za djecu i adolescente*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Walker, L. S., Smith, C. A., Garber, J. i Van Slyke, D. A. (1997). Development and validation of the Pain Response Inventory for Children. *Psychological Assessment*, 9, 392-405.
- Wills, T. A. (1986). Stress and coping in early adolescence: Relationships to substance use in urban school samples. *Health Psychology*, 5, 503-529.

Students Coping with Academic and Interpersonal Stressors: Testing Cross-Situational Stability of Coping Strategies

Abstract

Research on the cross-situational stability of coping with stress in diverse stressful situations is closely connected with a contemporary scientific debate about determining coping as a stable trait or a changeable strategy. Review of recent research indicates that different models of stress and coping cannot be equally applied as explanations of cross-situational stability of all coping strategies. Also, research carried out on children and adolescents has not included all the indicators of cross-situational stability of coping (such as factor stability of coping scales).

The main goal of this research is to construct comparable scales of coping with bad grades and interpersonal conflict and to determine the cross-situational stability of coping through analysis of the factor structure stability and through correlations of coping strategies in different stressful situations.

Elementary school students (5th through 8th grade, 702 female and 761 male students) participated in all three stages of this research (pilot study, scale construction, and investigation of cross-situational stability of coping). Results showed that the factor structure of the scales changes when the scales are applied to measure coping with different stressful situations. Correlations of factor scores and raw scores indicate that intensive and inappropriate emotional reactions show the highest degree of cross-situational stability while problem solving efforts show lowest degree of cross-situational stability. These findings are discussed in the context of previous research findings, contemporary theoretical approaches to stress and coping, and the methodological issues specific for this research.

Key words: stress, coping, bad grade, interpersonal conflict

Primljeno: 2. 05. 2006.

